

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Židé na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939

Bakalářská práce

Autor: Tereza Dobiášová
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví
Vedoucí práce: Mgr. Jiří Flégl

Hradec Králové 2017

Zadání bakalářské práce

Autor: Tereza Dobiášová

Studium: F13427

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název bakalářské práce: Židé na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939

Název bakalářské práce AJ: Jews in Náchod area from beginning of 20th century to 1939

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat židovským obyvatelstvem na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939. V práci bude popsán život židovského obyvatelstva, a to především chod Náchodské Židovské obce a vývoj podnikání Židů na Náchodsku. Jako metodu budu používat analýzu archivních pramenů.

Tomáš PĚKNÝ, Historie Židů v Čechách a na Moravě, Sefer, Praha, 2001. Hugo GOLD, Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart, Brünn, 1934 ("sborník" příspěvků k dějinám židovských náboženských obcí v Čechách) Kateřina ČAPKOVÁ, Češi, Němci, Židé? : Národní identita Židů v Čechách 1918 1938, Praha 2013. Václav ŠPLÍCHAL, Historie a současnost podnikání na Náchodsku, Žehušice : Městské knihy, 2012. Blanka SOUKUPOVÁ, Marie ZAHRADNÍKOVÁ, Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v říjnu 2002 až červnu 2003, Praha, 2013. Okresní úřad Náchod 1 - Státní okresní archiv Náchod Židovská náboženská obec Náchod (1802-1941) - Archiv Židovského muzea v Praze Krajský soud Hradec Králové (1850 - 1999) - Státní oblastní archiv v Zámruku Okresní úřad Nové Město nad Metují (1850 - 1942) - Státní okresní archiv Náchod České gubernium, Praha (1711 - 1855) - Národní archiv

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Flégl

Oponent: doc. PhDr. Marta Kohárová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 24.11.2014

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Zadání Bakalářské práce

Autor: Tereza Dobiášová

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Prezentace a ochrana kulturního dědictví

Název závěrečné práce: Židé na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939

Název závěrečné práce Aj: Jews in Nachod area from beginning of 20th century to 1939

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se bude zabývat židovským obyvatelstvem na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939. V práci bude popsán život židovského obyvatelstva, a to především chod Náchodské Židovské obce a vývoj podnikání Židů na Náchodsku.

Metody: analýza archivních pramenů

Literatura: Historie Židů v Čechách a na Moravě, Náchod, Historie a současnost podnikání na Náchodsku, SOkA Náchod – Okresní úřad Náchod I., Archiv ŽM v Praze – Židovská náboženská obec Náchod aj.

Garantující pracoviště: Historický ústav

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Flégl

Oponent: doc. PhDr. Marta Kohárová, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 2015

Datum odevzdání závěrečné práce: 2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce pana Mgr. Jiřího Flégla a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Tereza Dobiášová

Anotace

Tereza Dobiášová: *Židé na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939*, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2016–2017, s. 62, bakalářská práce.

Tato bakalářská práce popisuje vývoj židovské komunity na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939. Zaměřuje se na vztahy židovských a nežidovských obyvatel na Náchodsku a jejich početnímu složení. V dalších kapitolách se soustřeďuje na vnitřní strukturu Židovské náboženské obce v Náchodě. Popisuje historii vzniku této obce a její další součásti a organizace, které do ní patří. Součástí práce je také kapitola, která pojednává o židovských podnikatelských podnicích na Náchodsku a jejich vlastnících, kteří vynikali výborným obchodním cítěním.

Klíčová slova:

Náchodsko, Židé, 20. století, podnikání.

Annotation

Tereza Dobiášová: Jews in Nachod area from beginning of 20th century to 1939, Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2017, pp 62, The bachelor thesis.

This bachelor work describes the development of the Jewish community in Náchod from the beginning of the 20th century to 1939. It focuses on the relations of the Jewish and non-Jewish inhabitants in Náchod and their numerical composition. In the following chapters, it focuses on the internal structure of the Jewish religious community in Náchod. It describes the history of this community and its other components and organizations that belong to it. Part of the thesis is also a chapter dealing with Jewish entrepreneurial enterprises in Náchod and their owners who excelled in excellent business sense.

Keywords:

Nachod area, Jews, 20th century, Business

Obsah

ÚVOD	1
1. ŽIDÉ NA NÁCHODSKU OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO ROKU 1939 ..	4
1.1. SLOŽENÍ OBYVATELSTVA NA POČÁTKU 20. STOLETÍ NA NÁCHODSKU	4
1.2. SOUŽITÍ ŽIDOVSKÉHO A NEŽIDOVSKÉHO OBYVATELSTVA V NÁCHODSKÉM REGIONU.....	6
2. ŽIDOVSKÁ NÁBOŽENSKÁ OBEC V NÁCHODĚ	13
2.1. HISTORIE A VZNIK ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE V NÁCHODĚ	13
2.2. VNITŘNÍ CHOD ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE V NÁCHODĚ	17
2.3. ORGANIZACE SPADAJÍCÍ POD ŽNO NÁCHOD	19
2.4. ŽIDOVSKÉ HŘBITOVY V NÁCHODĚ	23
3. ŽIDOVSKÉ PODNIKÁNÍ NA NÁCHODSKU OD POČÁTKU 20. STOLETÍ DO ROKU 1939.....	27
3.1. POČÁTKY.....	27
3.2. MAUTNEROVY TEXTILNÍ ZÁVODY A. S. PRAHA.....	30
3.3. EDUARD DOCTOR - MECHANICKÁ TKALCOVNA A ÚPRAVNA V NÁCHODĚ	34
3.4. FIRMA HIRSCH A LÖWENBACH MECHANICKÁ TKALCOVNA LNĚNÉHO A BAVLNĚNÉHO ZBOŽÍ V HRONOVĚ	36
3.5. PODNIKÁNÍ RODINY PICKOVÝCH	38
4. ŽNO PO ROCE 1938.....	41
ZÁVĚR	46
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	49
PRAMENY:.....	49
LITERATURA	50
ONLINE ZDROJE:.....	53
SEZNAM PŘÍLOH	54
PŘÍLOHY.....	55

Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu židovského obyvatelstva na Náchodsku v první polovině 20. století. Historií Židů¹ se zabývám již dlouho, přivedli mě k tomu učitelé ze základní školy, kde jsme se velice intenzivně věnovali osudům Židů během druhé světové války. Měla jsem tu čest setkat se s některými „Wintonovými“ dětmi a zanechalo to ve mně hluboké vzpomínky. Začala jsem sbírat další a další informace o židovském obyvatelstvu, o jejich historii a zjistila jsem, že Židé - to není jenom druhá světová válka, to je středověk a jejich pronásledování, pogromy, inkvizice a další pro mě zajímavé události. Pro to bylo pro mě zcela jasné, že se moje bakalářská práce bude věnovat židovskému obyvatelstvu.

Ve své práci se zaměřuji na postavení a život Židů na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1938. První část mé práce se zabývá historií židovského obyvatelstva na Náchodsku a na celém území Čech, Moravy a Slezska a jejich postupnému rozvoji v občanském a průmyslovém životě a také postavením mezi nežidovským obyvatelstvem.

Ve druhé části se věnuji rozboru židovského obyvatelstva na daném území. Dále pak samotné židovské obci a jejímu působení. Zajímá mne, jakým způsobem židovská náboženská obec fungovala či její hlavní principy vnitřního chodu. V poslední části jsem se zaměřila na průmyslovou výrobu na Náchodsku a jejich židovské majitele.

Tato práce si klade za cíl zmapování dějin židovské menšiny na Náchodsku a to především na území města Náchoda a jeho blízkého okolí od počátku 20. století do roku 1939. Pro okresní město Náchod bylo židovské obyvatelstvo velice důležitou skupinou a to především díky jejich průmyslové výrobě. Už na začátku 20. století patřili Židé mezi nejpřednější živnostníky, továrníky a obchodníky. I když jako komunita se spíše stranili ostatních nežidovských sousedů, do historie Náchodska se zapsali hlavně díky svým obchodnickým dovednostem a továrnickým znalostem.

Centrem Židovské náboženské obce Náchod² bylo, jak už můžeme z názvu odvodit, město Náchod. Město Náchod se nachází v severovýchodních Čechách v Královéhradeckém kraji.³ Historie vzniku města Náchoda sahá až do 13. století, kdy

¹ Ve své Bakalářské práci jsem se rozhodla, že ve slově Židé budu psát velké písmeno Ž.

² Dále budu již ve své práci používat zkratku ŽNO Náchod.

³ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., *Náchod*, Praha 2004, s. 13.

se na tomto území začínají usazovat kolonizátoři. Za zakladatele města Náchoda považujeme rytíře Hrona, který zde nechal postavit hrad a usídlil se na něm.⁴ Samotné město Náchod vzniká, až v průběhu 13. století.⁵ Během let se na náchodském panství vystřídalo několik jeho majitelů. Mezi přední české rody, které se staly majiteli náchodského panství, řadíme rod Smiřických ze Smiřic, rod Perštejnů, Trčkové z Lípy nebo italský rod Piccolomini, který přestavěl náchodský hrad na barokní zámek.⁶ Náchod svojí polohou leží na strategickém místě na hranicích s Polskem. Přes město odjakživa procházely kupecké a obchodní stezky.⁷

Moje bakalářská práce by se neobešla bez informací z archivních pramenů. Při sepisování své práce jsem nejvíce využila archivních pramenů z Archivu Židovského muzea v Praze, kde se nachází fond ŽNO Náchod.⁸ Zde jsou uloženy dokumenty datované od roku 1802–1941. Informace nasbírané z těchto pramenů mě pomohly ke zpracování celé mé práce. Druhým archivním pramenem, který jsem ve své práci taktéž využila, byl fond Okresní úřad Náchod I⁹, ve kterém jsou uloženy prameny spjaté s chodem města Náchoda. Pro svoji práci jsem použila informace o židovských podnikatelích na Náchodsku, dále se nachází v tomto fondu i menší složka o ŽNO Náchod, informace z ní jsem se snažila do své práce také zařadit. Třetím důležitým pramenem pro zpracování mé práce byl fond Mautnerovy textilní závody, a. s. Praha¹⁰, který mi pomohl v zorientování se v podnikatelské sféře na Náchodsku za První republiky. Pokud docházelo v dohledaných pramenech k rozporu, přikláněla jsem se ve své práci k fondu ŽNO Náchod z Archivu ŽM v Praze.¹¹

Ve zpracování mé práce mi byla nejvíce nápomocná kniha od Lýdie Baštecké a kol. *Náchod*¹². V této knize je rozepsána celá historie města Náchoda od pravěku až po listopad 1989. Druhou důležitou knihou byla kniha *Osudy židovských rodin z*

⁴ Tamtéž, s. 24–27.

⁵ Tamtéž, s. 29.

⁶ Tamtéž, s. 64–98.

⁷ Tamtéž, s. 4.

⁸ Archiv Židovského muzea v Praze (dále Archiv ŽM v Praze), fond Židovská náboženská obec Náchod (dále ŽNO Náchod), inventární číslo (dále inv. č.), karton (dále kart.).

⁹ Státní okresní archiv Náchod (dále SOkA Náchod), fond Okresní úřad Náchod I. (dále OÚN I.), inv. č.

¹⁰ Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), fond Mautnerovy textilní závody, a. s. Praha (dále MTZ Praha), inv. č.

¹¹ V celé Bakalářské práci je použita citační norma Historického ústavu FF UHK.

¹² Lýdia BAŠTECKÁ a kol., *Náchod*, Praha 2004.

*Náchodska 1938–1945*¹³, kterou jsem používala pro doplnění údajů k jednotlivým osobám nebo k jejich rodinám. *Historie podnikání na Náchodsku*¹⁴ a *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*¹⁵, které obsahují informace o podnikání na Náchodsku a částečně i historii největších podnikatelů právě na tomto území. Pro informace k historii židovského obyvatelstva jsem sáhla pro knížku od Tomáše Pěkného *Historie Židů v Čechách a na Moravě*.¹⁶

Nakonec bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Jiřímu Fléglovi za jeho trpělivost a cenné rady, všem zaměstnancům Archivu Židovského muzea v Praze, Státního okresního archivu v Náchodě a Státního oblastního archivu v Zámrsku za jejich ochotu a vstřícnost a v neposlední řadě děkuji také Mgr. Daně Čejchanové za gramatickou a stylistickou korekturu celé mé práce.

¹³ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, *Osudy židovských rodin z Náchodska 1938 – 1945*, Náchod 2010.

¹⁴ Václav ŠPLÍCHAL a kol., *Historie a současnost podnikání na Náchodsku*, Náchod 2012.

¹⁵ Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska II.*, Ostrava 2003.

¹⁶ Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993.

1. Židé na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939

1.1. Složení obyvatelstva na počátku 20. století na Náchodsku

Na konci 19. století byl na Náchodsku značný nárůst obyvatelstva.¹⁷ Zapříčinil to zřejmě vzrůstající rozvoj textilního průmyslu a s ním spjaté nové pracovní pozice, které lákaly dělníky z širokého okolí. Počet obyvatel na počátku 20. století na Náchodsku nám znázorňuje tabulka níže:

Počet obyvatel v Náchodě k roku 1900 z toho Židé¹⁸

10 048	458
--------	-----

V rámci vzrůstajícího počtu obyvatel bylo zapotřebí i nových obytných prostor. Majetnější obyvatelé města si mohli zakoupit či postavit nové domy. Středním vrstvám obyvatelstva pak musely postačit byty, které si nejčastěji pronajímaly, nebo jim byly přiděleny. Například někteří majitelé továren na Náchodsku nabízeli svým zaměstnancům řadu benefitů, mezi kterými bylo i pronajmutí služebního bytu.¹⁹ Počet obytných domů, které se nacházely v Náchodě k roku 1900, bylo 606. Přesnější umístění domů v různých částech Náchoda, nám ukazuje tabulka:²⁰

Město	488
Plhov	87
Židovská ulice	26
Zámek	5

Počet domů v Židovské ulici nebyl zase tak vysoký, ale toto číslo poukazuje na domy, které tam stály již delší dobu a jelikož v roce 1900 už nemuseli žít Židé jen v Židovské ulici, začali kupovat domy i v jiných částech města a tudíž se tento údaj nevztahuje na počet židovských rodin v Náchodě.

¹⁷ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., Náchod, c.d., s. 221.

¹⁸ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda I. 1904-1918, inv. č. 1014.

¹⁹ O pronájmu bytů se více zabírám ve své práci v kapitole 3. Židovské podnikání na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939.

²⁰ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda I. 1904-1918, inv. č. 1014.

K 30. říjnu 1920 bylo přijato nařízení, které k povinným údajům v rámci sčítání lidu, přidalo ještě kolonku národnost. Zároveň bylo takto v §8 definováno, co je národnost: „*Národnost jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk. Židé mohou přiznati národnost židovskou.*“²¹ V rámci sčítání obyvatelstva v roce 1921 a 1930 měli občané vyplnit i náboženské vyznání. Když porovnáme mezi sebou číselné údaje, které nalezneme níže v tabulkách, zjistíme velký rozdíl v počtu osob, které uvedly jako své náboženství izraelské. Může se jednat o pouhé pochybení v zápisu z kroniky, ale také to může souviset s určitou nesrovnalostí v daném zákoně²², který sice umožňoval zvolit subjektivně svoji národnost, tak jak to dotyčný cítil, zároveň ale zmocňoval tzv. *sčítací komisaře* ke kontrole vyplněných údajů. Pokud se komisaři nezdály pravdivě vyplněné odpovědi, mohl si dotyčnou osobu přizvat na osobní pohovor a zde ověřit pravdivost jeho odpovědi. Po výsledku pak mohl odpovědi shledat za pravdivé anebo naopak mohl při pochybení vyplnit národnost za ně „*podle jejich mateřského jazyka*“.²³ Tudíž nemusely být vždy vyplněné údaje pravdivé nebo objektivně vypsány. Podle statistik z roku 1921 zaměřující se pouze na obyvatelstvo českých zemí, se „*k židovské národnosti přiznalo, 29 613 Židů z celkového počtu 114 178*“.²⁴ Nejvíce se Židé hlásili k české národnosti a na druhém místě pak k německé. Z hlediska víry se v Čechách hlásilo k židovskému náboženství v témže roce 79 777 Židů.²⁵ Rozdělení obyvatel podle náboženství na Náchodsku v roce 1921 je znázorněno v následující tabulce.

Rok 1921 – Náchod²⁶

Římsko – katolická	6 194
Evangelisté	209
Československá	2 589

²¹ Kateřina ČAPKOVÁ, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha-Litomyšl 2013, s. 52–53.

²² Zákon ze dne 30. 10. 1920.

²³ Tamtéž, s. 53.

²⁴ Radka ČERMÁKOVÁ, *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*, In. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha 2003, s. 18.

²⁵ Tamtéž, s. 18.

²⁶ Plenární sněm: ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, dostupné online (http://snem.cirkev.cz/download/Scitani_1921-1930.htm), http://snem.cirkev.cz/download/Scitani_1921-1930.htm, citováno 26. 6. 2017.

Izraelistická	90
Jiné vyznání	9
Bez vyznání	909

V další tabulce jsou údaje poukazující na počet osob, které se přihlásily k danému náboženství při sčítání lidu v roce 1930 taktéž na Náchodsku.

Rok 1930 - Náchod²⁷

Katolíci	5 166
Evangelisté	323
Československá církev	4 168
Židé	293
Jiné vyznání	39
Bez vyznání	1 822

Oproti roku 1900 počet obyvatel v Náchod mírně vzrostl. „V roce 1920 žilo v Náchodě 10 825 obyvatel a v roce 1930 se počet zvýšil na 11 381 osob.“²⁸

Součástí politického okresu ŽNO Náchod bylo i nedaleké město Hronov. Které sice nebylo veliké tak jako Náchod a ani počet obyvatel nebyl tak vysoký, ale i přes to všechno si dokázal udržet vysoký standart průmyslového města. Tabulka níže nás informuje o hustotě obyvatelstva v Hronově v roce 1921.

Počet obyvatel Hronova k 16. 2. 1921 z toho Židé²⁹

3779	13
------	----

1.2. Soužití židovského a nežidovského obyvatelstva v Náchodském regionu

²⁷ SOKA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda III. 1930-1938, inv. č. 1016.

²⁸ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 221.

²⁹ SOKA Náchod, Kronika města Hronov I. 1918-1928, inv. č. p850.

Vztah mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem na Náchodsku na počátku 20. století byl dosti individuálním tématem. Nemůžeme s jistotou říci, že většina obyvatelstva na Náchodsku byla striktně proti židovskému obyvatelstvu a naopak. Tyto mezilidské vztahy se formovaly již dříve v historii a jejich proces stále pokračuje.

Postavení Židů na Náchodsku se během 20. století neustále měnilo. Když na chvíli přejdeme k událostem, které předcházely období 20. století, snáze pak pochopíme vztahy, které se zde utvářely.

Židé odjakživa nepatřili mezi oblíbené spoluobčany, naopak jejich působení na našem území ale i v celé Evropě se neslo s nelibostí ostatních obyvatel nežidovského vyznání, kteří nesouhlasili s jejich vírou a způsobem života, který se jim zdál kacírský a vzdorovitý proti Bohu. Nejen události 19. století, které zasáhly židovské obyvatelstvo, způsobily dlouhodobý pohled, na můžeme říci i národnost, který přechází až do 20. století.

Ve druhé polovině 19. století začal značně sílit antisemitismus na celém našem území. Jelikož se Židé od začátku spíše přikláněli k německé kultuře, dochází zde k národnímu rozkolu. Židé se začínají dělit na několik skupin, které se odklánějí různými směry: „*ti, kdo věřili, že se Židé musí stát součástí české kultury a jejího politického světa, nebo ti, kdo viděli cestu v integraci do bohaté a pestré kultury rakousko-německé, ...*“³⁰ Někteří čeští občané ale nesouhlasili, aby se Židé stali občany české národnosti. Stále v nich viděli habsburské stoupence. Jedním z takových odpůrců proti tomu, aby se Židé stali součástí české kultury a společnosti, byl známý český spisovatel Karel Havlíček Borovský, který považoval Židy „...*za národ, který jenom náhodou žije uprostřed národa českého a mluví jeho jazykem.*“³¹ I když ve svých názorech odsuzoval Židy, kteří by se vzdali své víry, proto aby mohli být součástí české národnosti, na druhou stranu byl i toho názoru že „*Kdo se chce stát Čechem, musí nejprve přestat být Židem*“.³²

Na počátku 20. století se na našem území začíná více projevovat česko-židovské hnutí. Principem tohoto hnutí bylo zapojení židovského obyvatelstva do české kultury.

³⁰ Moshe YEGAR, *Československo, sionismus, Izrael: historie vzájemných vztahů*, Praha 1997, s. 9.

³¹ Tamtéž, s. 7.

³² Tamtéž, s. 7.

V rámci hnutí vznikaly různé spolky, které tomu měly napomoci, například *Spolek českých akademiků židů*. V rámci spolku vznikl i časopis *Česko-židovský kalendář*, do kterého se svými pracemi zapojili i Jakub Arbes, Jaroslav Vrchlický nebo Josef Svatopluk Machar. V rámci jejich snahy o vtáhnutí Židů do české kultury, bylo i přeložení židovských náboženských textů do českého jazyka. Spolek *Or tomid*, se staral o šíření češtiny, třeba i ve Východních Čechách.³³ S ubíhajícím časem se česko-židovské hnutí rozrůstá o nové členy a nově vzniklé organizace. Svým snažením se začíná vměšovat i do politiky a vydávají *Českožidovské listy*, které oproti Česko-židovskému kalendáři, byly více zaměřené na politiku a informovaly tak Židy o současném dění.³⁴ Na Náchodsku byla také většina Židů zastánci česko-židovského hnutí.³⁵ Se stále sílící základnou, které hnutí začínalo mít, potřebovali získat i politický vliv. Proto zakládají stranu Politická jednota českožidovská.³⁶

Na Náchodsku se antisemitismus projevoval zejména v ekonomické sféře. Díky politickým změnám, které proběhly v polovině 19. století, se měnila i další odvětví například průmysl, ekonomika nebo sociální péče. V těchto změnách se dokázali židovští ale i nežidovští občané velice rychle zorientovat a využít tak nově vzniklých možností a situací pro svojí potřebu. Na Náchodsku se během druhé poloviny 19. století snažili Židé obchodovat s nemovitostmi mimo Židovskou ulici a kupovat domy co nejbližší centru. Stalo se tedy to, že se začali Židé usazovat mimo jejich původně stanové území a Židovská ulice přestávala být centrem jejich komunity.³⁷ V rámci zkupování domů a bytů vznikaly i nové židovské obchody a živnosti. S tím samozřejmě souvisel i nárůst finančního kapitálu a získávání tak vyššího postavení ve společnosti. Nejvíce investovali židovští podnikatelé na Náchodsku do textilního průmyslu, který má v kraji dlouholetou tradici a ke konci 19. století se po několika krizích opět vzchopil a stal se tak základním průmyslovým odvětvím na Náchodsku.³⁸ V rámci svého nového společenského postavení se dostali židovští podnikatelé během voleb i do samosprávy

³³ Kateřina ČAPKOVÁ, Češi, c.d., s. 117–119.

³⁴ Tamtéž, s. 122.

³⁵ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 222.

³⁶ Kateřina ČAPKOVÁ, c.d., s. 122.

³⁷ Od roku 1848 byl zrušen zákon, který Židům prikazoval život v ghettech a mohli se volně usazovat po městech a vesnicích.

³⁸ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 190–191.

města. Na počátku 20. století mělo obecní zastupitelstvo města Náchoda 36 členů, mezi nimi byli i továrníci Jakub a Ludvík Pickovi, nebo obchodník Jonáš Lewith.³⁹

Díky podnikatelskému umění a správnému využití situace se stalo židovské obyvatelstvo silnou sociální skupinou a to se setkávalo s nelibostí u ostatního obyvatelstva města. I když si židovská komunita vysloužila své místo ve vyšší sociální sféře, nadále se distancovala od ostatního obyvatelstva a žila si ve své uzavřené skupině. Hlavním problémem byla jazyková bariéra. Židé mluvili pouze německy a ani na veřejnosti nechtěli používat český jazyk. V dobách, kdy se český národ snažil vydobýt svoji samostatnost a nezávislost v Rakousku-Uhersku, se tento židovský postoj neslučoval s národnostním cítěním a vznikaly tak konflikty, které se v některých případech stupňovaly.⁴⁰

Jedním z konfliktů na Náchodsku mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem se stala volba nového městského lékaře. V roce 1887 byl zvolen novým městským lékařem MUDr. Jindřich Fischer. Po volbách se ale strhla vlna nesouhlasu a obyvateli města byla sepsána petice, aby městská rada vybrala ještě jednoho lékaře nežidovského původu.⁴¹ Následně byl jako druhý lékař vybrán MUDr. František Zelený, který byl katolík.⁴² Po tomto incidentu se vztahy mezi obyvateli ještě více rozvířily.

Ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století probíhalo v Rakousko-Uherské monarchii několik soudních procesů proti židovským osobám, které byly obviněny z rituálních vražd.⁴³ Nejznámější proces, který se stal na našem území, byl s Židem Leopoldem Hilsnerem.⁴⁴ I na Náchodsku můžeme říci, že se objevily stopy tzv. *Hilsneriády*. V roce 1899 byla v Náchodě za nezvěstnou prohlášena Marie Červínková. Ihned po incidentu se začaly šířit městem klepy, že byla zavražděna stejně jako Anežka Hrůzová a začali se hledat viníci mezi Židy. Obviněn byl její zaměstnavatel Emanuel Kohn, židovský obchodník, který byl ihned zatčen. Tělo mrtvé dívky se nakonec našlo

³⁹ SOkA Náchod, Pamětní kniha města Náchoda 1904–1918, inv. č. 1014.

⁴⁰ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 190–191.

⁴¹ Tamtéž, s. 190–191.

⁴² Tamtéž, s. 200.

⁴³ Moshe YEGAR, Československo, c.d., s. 8.

⁴⁴ V roce 1899 byl Žid Leopold Hilsner obviněn z rituální vraždy křesťanské dívky Anežky Hrůzové, kterou našli lidé mrtvou v lese u obce Polné. Hilsner byl obviněn a následně v Kutné Hoře odsouzen k trestu smrti. Díky T. G. Masaryku a jeho pochybnosti o rituální vraždě, byl proces přezkoumán a následně Nejvyšší soudní a kasační dvůr zrušil rozsudek z Kutné Hory a nové vyšetřování proběhlo v Písku. Zde byl po přezkoumání procesu soudem Hilsner opět odsouzen k trestu smrti. Císař František Josef I. změnil trest na doživotí a až v roce 1918 byl Hilsner amnestován císařem Karlem I. Svůj život dožívá Hilsner ve Vídni, kde žije pod jinými jmény.

v Metuji a pitva potvrdila, že to nebyla ničí vina a Emanuel Kohn byl propuštěn.⁴⁵ Tuto událost můžeme považovat za jednu z posledních větších aktů, které byly vedeny na Náchodsku proti židovskému obyvatelstvu, samozřejmě až do 2. světové války.

I přes proběhlé události se stále řešila jazyková vyhraněnost Židů. Došlo to až tak daleko, že v prosinci 1908 městské zastupitelstvo navrhlo židovské obci, aby jak v úřední tak i ve školské sféře začala mluvit česky a opustila tak od německého jazyka. S tím ale nesouhlasil tehdejší starosta ŽNO Náchod Jakub Pick a odmítl tento návrh. Židé nadále používali německý jazyk, ve kterém vedli i své bohoslužby. Na konci 19. století se ale malá část Židů rozhodla a začala na veřejnosti mluvit česky. V roce 1893 si například založili besedu Kapper.⁴⁶

Ti, kteří se chtěli více zapojovat do společenského a kulturního dění města se snažili zapojovat do místních občanských spolků.⁴⁷ Zapojovali se i do místních ochotnických spolků. Například Max Lederer, který pocházel z Heřmanova Městce z židovské obchodní rodiny. Svoji hereckou kariéru u ochotnického divadla začal v roce 1904 ve Spolku divadelních ochotníků „Klicper“ v Trutnově. Po pár letech, kdy ztvárnil několik hereckých rolí, byl jmenován výborem do pozice režiséra ochotnického spolku. Max Lederer disponoval značnými znalostmi o českém divadle, které využil i ve výběru a režirování svých her.⁴⁸ Jeho působení v kulturní sféře se neodvijnulo jen od divadla, byl členem i dalších spolků, např. *Česká beseda*, nebo *Národní Jednota Severočeská*. Pravidelně také přispíval svými články do místního *Trutnovského věstníku*. Byl také velkým zastáncem začleňování se Židů do společenského života a byl členem česko-židovského hnutí. Jeho jméno je známé také v Hronově, kde se podílel na založení *Jiráskova Hronova*.⁴⁹⁵⁰

Na přelomu 19. a 20. století dochází v rámci židovské národnosti k rozdělení do dvou směrů. Zastánci Sionismu chtějí navrátit židovskou kulturu zpátky do jejich rodné

⁴⁵ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 191.

⁴⁶ Tamtéž, s. 190–191.

⁴⁷ Tamtéž, s. 190–191.

⁴⁸ Mezi jeho nejznámější zrežirované hry patří *Cop* nebo *Paličova dcera*., více také viz Ondřej VAŠATA, *Max Lederer a kulturní život české menšiny v Trutnově*, In. Sborníček Muzeum Podkrkonoší Trutnov 3, Trutnov 2004, s. 28–43.

⁴⁹ Jiráskův Hronov je divadelní festival, který se každoročně koná v Hronově. Účinkují na něm hlavně amatérské divadelní spolky. Název festivalu je odvozen od jména slavného hronovského rodáka Aloise Jiráska.

⁵⁰ Ondřej VAŠATA, *Max Lederer a kulturní život české menšiny v Trutnově*, In. Sborníček Muzeum Podkrkonoší Trutnov 3, Trutnov 2004, s. 28–43.

země a založit tak nezávislý židovský stát.⁵¹ Zatímco zastánci českožidovské asimilace, později se tento směr stává hnutím, se chtěli stát součástí českého národa a spojit tyto dvě kultury dohromady.⁵² Rozhovory, besedy a přednášky na tato témata probíhaly i na Náchodsku. Jedním z míst, kde se tyto akce konaly, byl sál nadačního domu, který vlastnil Morice Oberländer. Během konání akcí se neubránílo ani slovním roztržkám, které pak musel diplomaticky rozdělit rabín Dr. Gustav Sicher, který byl častým návštěvníkem těchto schůzí.⁵³ Pokud na chvíli nebudeme hledět jenom na náboženství a podíváme se na Židy, jako na obyčejné osoby žijící v Československu zjistíme, že se neliší od „běžného“ člověka. Oproti třeba polským Židům, kteří si zakládali na tradičním židovském životě „odlišovali se odíváním, jazykem, folklórem a vzděláním“⁵⁴, se takto čeští Židé nechovali. Na počátku 20. století se dokonce mladí Židé odklánějí od židovského náboženství, protože není pro ně v životě tak moc důležité jako pro jejich starší příbuzné. Čím dál méně mladých Židů se učí judaismu a výuka náboženství ve školách dosti pokulhává. S těmito „moderními“ postoji se snažili bojovat sionisté a snažili se o opětovné oživení židovské kultury a navrácení zpátky atributů židovského náboženství. Zde se ale zastánci sionismu ve svých prioritách mezi sebou rozcházejí. Protože i uvnitř sionismu dochází k rozdělení zástupců na dvě části. První část, politická, je tak, jak jsem již zmínila výše ve své práci, která chce zřídit stát, kam by se mohli Židé odstěhovat a žít tam v bezpečí, to je jejich priorita a druhá část, kulturní, té stačí právě to oživení židovské kultury, ale nemusí se k tomu stěhovat.⁵⁵

Tomáš Garrigue Masaryk byl jedním ze zastánců židovského obyvatelstva a byl přesvědčen, „že Židé jsou samostatným národem a nesouhlasil proto s asimilací“.⁵⁶ Naopak sionismu bral jako sebeurčení židovského národa, který měl pomoci k jejich sebedůvěře. Ne vždy se jeho názory a postoje vůči židovskému obyvatelstvu setkávaly s porozuměním. Nejvíce se to zřejmě projevilo při jeho postoji ke kauze Leopolda

⁵¹ Ja‘akov NEWMAN – Gavri’el SIVAN, *Judaismus od A do Z*, Praha 2009, s. 181.

⁵² Blanka SOUKUPOVÁ, *Češi-židé. K identitě českožidovského hnutí 1918–1926*, In. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha 2003, s. 51–52.

⁵³ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 222.

⁵⁴ Kateřina ČAPKOVÁ, *Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepty v prvorepublikovém Československu*, In. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha 2003, s. 67.

⁵⁵ Tamtéž, s. 67–68.

⁵⁶ Moshe YEGAR, c.d., s. 19.

Hislnera, ve které se postavil za obžalovaného, musel snášet kritické urážky na jeho jméno a nesouhlas s jeho názory.⁵⁷

Během 1. světové války se některé židovské podniky podílely na zásobování celého města a jeho okolí. Kvůli nedostatku potravin, způsobené probíhající válkou, vznikl na celém našem území přidělový systém. Ten stanovoval přesnou denní dávku potravin na osobou. Nedostatková potravina byl především chléb, na který se zřídily tzv. *chlebové poukázky*. V Náchodě se pro prodej chleba zřídila v Židovské ulici prodejna, ve které se prodával obecní chléb, který se skládal v poměru „70% žitná a 30% ječná mouka“.⁵⁸

Po vzniku nové Československé republiky se snažila i židovská menšina vydobýt svá práva a postavení v nově vzniklém státě. V rámci *Národní rady československých Židů* se snažila zajistit „modernizaci způsobu života židovské společnosti“.⁵⁹ Jedním z těchto moderních kroků bylo umožnění židovským ženám stát se členy ŽNO, do té doby to byla pouze mužská záležitost. Z údajů z roku 1921 víme, že 32% židovských žen z celkového součtu Židů v Československé republice byla samočinná, nebyla závislá na manželově platu a dokázala si vydělat peníze i pro sebe.⁶⁰ „V roce 1921 se asi 54% československých Židů přihlásilo k židovské národnosti, 22% československé, 14% německé a zbytek k maďarské.“⁶¹

⁵⁷ Tamtéž, s. 19–23.

⁵⁸ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 206–207.

⁵⁹ Moshe YEGAR, c.d., s. 29.

⁶⁰ Radka ČERMÁKOVÁ, *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*, In. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha 2003, s. 20.

⁶¹ Moshe YEGAR, c.d., s. 30.

2. Židovská náboženská obec v Náchodě

2.1. Historie a vznik Židovské náboženské obce v Náchodě

Než přejdeme k vlastní historii ŽNO Náchod, měli bychom si nejdříve připomenout nejzásadnější momenty a události z české historie, které provázely Židy během jejich usazování a života v českém království a zásadně měnily jejich způsob života a práce.

První zmínky o Židech, kteří se usídlili v náchodském kraji, sahají až do 14. století. Zřejmě úplně první písemný zápis o Židu Lazarovi, který se usídlil v Náchodě, je zaznamenán z roku 1357.⁶² V té době se začínají Židé usazovat téměř ve všech větších městech a i v poddanských městech, jako například v Českém Krumlově, Jindřichově Hradci nebo Benešově nad Teplou. Své domovy zakládají převážně jako malá sídliště, později zvaná jako ghetta⁶³, která jsou obsazována pouze židovským obyvatelstvem. Hlavním důvodem byla segregace od nežidovského obyvatelstva, která byla podporována různými nařízeními církevních koncilů. Dalším důvodem byl strach z možných útoků od křesťanského obyvatelstva a dalších, kteří neuznávali Židy jako sobě rovné občany. Na vesnicích neplatila tak přísná pravidla, jako ve městech. Zde mohli Židé zakládat své rodiny mimo stanovené prostory, jelikož kontrola nad dodržováním těchto pravidel byla neproveditelná, z důvodu velkého roztržštění po celém území českého království.⁶⁴ Nejdůležitějším nařízením, podle kterého se Židé museli řídit, bylo *Statuta Judaeorum* vydané mezi lety 1254–1262 panovníkem Přemyslem Otakarem II. V rámci tohoto právního předpisu byli Židé postaveni, do role *servi camerae regiae*⁶⁵. V rámci 32 paragrafů byly stanoveny základní zákony, které se týkaly především právního postavení Židů a panovníka. Podle těchto nařízení se Židé stali: „*přímými poddanými panovníka, který jim zaručoval ochranu, přislíbil svobodu náboženského života a povoloval obchodovat s penězi*“.⁶⁶ Dle tohoto nařízení byli

⁶² Alena ČTVRTEČKOVÁ, *Židovské hřbitovy v Náchodě*, In. Stopami dějin Náchodska 9, Náchod 2003, s. 209.

⁶³ Poprvé začínají používat pojem Ghetto v Benátkách na počátku 16. století. Následně se toto označení začíná používat i v ostatních zemích.

⁶⁴ Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993, s. 392–393.

⁶⁵ služebníci komory

⁶⁶ Tomáš PĚKNÝ, *Historie*, c.d., s. 23.

trestání i lidé, kteří zaútočili na Židy, nebo jim způsobili újmu na zdraví. Takovýto útok byl pak brán jako útok na samotného panovníka a byl řádně potrestán. Tato právní listina byla v platnosti až do konce 18. století.⁶⁷ Dalším velice důležitým právním předpisem, byl *židovský regál*, podle kterého mohli panovníci na svém území nechávat usazovat Židy, kteří jim odváděli patřičné poplatky.⁶⁸

Na počátku 14. století dochází stále častěji k útokům proti židovskému obyvatelstvu. Takovýmto atakům říkáme *pogromy*. V roce 1398 dochází k jednomu z největších a nejhorších útoků na Židy spáchaný v Českých zemích. O Velikonocích 18. 4. 1398 došlo k pogromu, který vyústil k vyvraždění téměř celé židovské komunity v Praze. Útok vzešel z podnětu křesťanského kněze, který se při konání průvodu dostal do rozepře se Židy, kteří měli následně znesvětit „tělo Kristovo“. Obyčejně by stačilo potrestat viníky soudním trestem, ale tato událost zafungovala jako startovací moment pro ostatní lid, který byl plný nenávisti k židovskému obyvatelstvu, díky značnému povzbuzování církve. Díky tomu došlo k jednomu z nejbrutálnějších útoků, během kterého byli Židé upalováni za živa ve svých domovech, a docházelo k znesvěcení ostatků jejich předků. Dodnes se s jistotou neví, jak přesně vznikl incident mezi křesťanským a židovským lidem, ale konec této události se významně zapsal do židovské historie u nás.⁶⁹

Jak jsem již uvedla výše, první zmínky o usazování Židů na Náchodsku máme již ze 14. století. Náchod jakožto poddanské město vzniká v polovině 13. století a stalo se tak důležitým centrem obchodu, správy a kultury na náchodském panství. Majitelem náchodského panství v té době je Jetřich z Janovic.⁷⁰

V průběhu 15. století máme již více zmínek o usazování Židů na náchodském panství. Většinou se jedná o židovské obchodníky, kteří se usazovali v tomto kraji zřejmě kvůli procházející obchodní stezce, která vedla právě přes území náchodského kraje a končila v Polsku. Jednalo se o obchodníky, kteří si v Náchodě zakoupili domy a usadili se zde společně se svojí rodinou. Jeden z těchto obchodníků se jmenoval Mojžíš,

⁶⁷ Tamtéž, s. 23.

⁶⁸ Tamtéž, s. 22. Součástí regálu byla i další nařízení.

⁶⁹ Tamtéž, s. 34.

⁷⁰ Petr ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15. - 17. století*, In. Zpravodaj historického klubu 15, č. 1, Praha 2004, s. 51–52.

který v roce 1491 „*koupil větší dům od samotného hejtmána panství náchodského pana Šimona Sudlice ze Žernova*“.⁷¹

V roce 1542 dochází k nucenému odchodu Židů z Čech. Toto nařízení vydal panovník Ferdinand I. na podnět českého sněmu. Jedním z důvodů byly četné požáry, které v té době často postihovaly české království a hlavně Prahu. K obviněním Židů z požárů se ještě přidávaly obvinění z vyzvědačství pro Turky a narušování průběhu rekatolizace. Židé se začali stěhovat převážně do Polska a dále, někteří se snažili usadit na Moravě, ve které neprobíhal odsun až v tak velkém měřítku jako v Čechách.⁷² K Židům, kteří odcházeli do sousedních zemí, se přidalo i pár náchodských židovských obyvatel, kteří prodali své domy a připojili se k průvodu, který pokračoval do Polska a Slezska. Po pár letech se mohli Židé začít vracet zpátky do českého království, ale museli mít povolení, neboli *glejt*. Do Náchoda se také začali vracet Židé a nakupovali zpátky své domovy a mohli tak začít žít spokojeným životem.⁷³ Židé se začali usazovat podél hradeb a zakládali zde své živnosti. V roce 1551 jmenovala městská rada Žida Marka „*výkonem rychtářských pravomocí nad jeho souvěrci*“.⁷⁴ Po čase, kdy se populace Židů na Náchodsku zvětšovala, si založili Židé v Náchodě svojí vlastní obec. V čele stanuli zvolení zástupci a od 17. století se k nim připojil i primátor, kterého si sami zvolili. Společně pak spravovali židovskou pokladnici a starali se o účty. Peníze také půjčovali svým souvěrcům. Každoročně při nových volbách zástupců do židovské obce předkládali vyúčtování k nahlédnutí členům obce a také museli svá vyúčtování předkládat zámeckému hejtmanovi v Náchodě. Prvním židovským rabínem v Náchodě byl Chaska Kindeles. Do své funkce byl povolán během roku 1670. Mezi povinnosti rabína patřily samozřejmě náboženské výkony, zároveň musel také obstarávat veškerou korespondenci, která se týkala židovské obce.⁷⁵

V Pobělohorské době se Židům podařilo získat od krále Ferdinanda II. povolení k opětovnému půjčování peněz křesťanům. Mohli tedy znovu začít obchodovat s lichvou. Dále také získali ochranu proti křesťanům a jakýkoliv útok na Židy, se bral jako trestný. V rámci svých živností mohli opět volně obchodovat a zboží vyvážet i do

⁷¹ Oldřich ŠAFÁŘ, *Židé v Náchodě*, výstava k 50. výročí transportu náchodských židů do koncentračních táborů, Náchod 1992, s. 2.

⁷² Tomáš PĚKNÝ, c.d., s. 53–55.

⁷³ František MACHÁT, *Židé v Náchodě: Příspěvek k dějinám města v XVII. a XVIII.stol.*, Náchod 1926, s. 2.

⁷⁴ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 79.

⁷⁵ František MACHÁT, *Židé*, c.d., s. 15–16.

zahraničí. Židé si na náhodském panství žili poměrně dobře, v klidu a míru. Problém ale nastal, když si chtěli v Židovské ulici postavit nový dům. Museli odeslat svoji žádost na náhodský zámek, který v té době vlastnil italský rod Piccolomini a čekat na vyjádření. V téže době sídlí na zámku kněžna Mari Benigna Piccolomini, která neskrývala své antipatie k Židům, a často se stávalo, že stavbu nového domu nepovolila, i když k tomu měli Židé vážný důvod, nebo přesně určila, jaký Žid na daném pozemku může postavit dům a jakému účelu bude objekt sloužit. Důvod proč takto jednala, byl zřejmě takový, že nechtěla na panství více židovského obyvatelstva, než tam bylo nyní. V první polovině 17. století žilo na náhodském panství okolo 30 Židů.⁷⁶

Díky císařskému patentu, který vydal Josef II. v roce 1727, se museli Židé hlavně ve městech separovat od křesťanů a sestěhovat se do jedné ulice a vytvořit tak oddělenou kolonii. V Náchodě se na projektu vytvoření Židovské ulice začíná pracovat v roce 1744, dokončena je ulice až v roce 1753, protože její realizace se potýkala s nespoluprací některých občanů, kteří nechtěli přistoupit na výměnu domů, tak, aby mohla vzniknout oddělená Židovská ulice, jak jí komise, která k tomu byla pověřena, vymezila. Domy byly označeny římskými číslicemi, aby došlo k odlišení od křesťanských obydlí, „V roce 1764 žilo v Náchodě ve stísněných poměrech celkem 261 Židů a v roce 1793 jich zde bylo evidováno 286. Židovská komunita tehdy tvořila přibližně jednu šestinu celkové náhodské populace.“⁷⁷ Během vlády Josefa II. bylo Židům také nařízeno, aby si zvolili stálá příjmení. V Náchodě se mezi nejčastější židovská příjmení dostala jména Pick, Mautner, nebo Goldschmid.⁷⁸ Zřejmě se může jednat o vzdálené předky budoucích největších židovských textilních továrníků 20. století na Náchodsku.

První židovská synagoga vznikla zřejmě v 16. století. Přesné datum není známo, ale prvotní zmínka o synagoze se nachází v městských knihách a je z roku 1569.⁷⁹ Na místě původní židovské synagogy, která byla zbourána, vznikla v průběhu 18. století její nástupkyně. Postavena byla v barokním slohu.⁸⁰ Synagoga byla během let několikrát rekonstruována, ale svým účelům sloužila až do druhé světové války. Během nacistické

⁷⁶ Jan Karel HRAŠE, *Dějiny Náchoda 1620–1740*, Náchod 1994, s. 322–332.

⁷⁷ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 125–126.

⁷⁸ Oldřich ŠAFÁŘ, *Židé*, c.d., s. 4.

⁷⁹ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, *Náchod za protektorátu*, Náchod 2012, s. 81.

⁸⁰ Blanka ROZKOŠNÁ – Pavel JAKUBEC, *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004, s. 265.

okupace sloužila jako skladiště a po skončení války byla ponechána svému osudu. V roce 1964 byla určena k demolici, z důvodu neochoty opravit stávající objekty a zřejmě i nedostatku finanční podpory.⁸¹

2.2. Vnitřní chod Židovské náboženské obce v Náchodě

Úkolem náboženské obce bylo především zřizování a udržování dané instituce v mezích stanovených státními zákony tak, aby vyhovovala náboženským potřebám a požadavkům členů obce. Zajišťovala veškeré potřeby ohledně bohoslužeb, starala se o personální obsazení náboženské obce.⁸² V kompetencích židovské obce byla i výuka židovského náboženství ve školách. Místním školám poskytovala ŽNO učitele hebrejštiny a náboženství. Svého času učil na náchodském gymnáziu i rabín ŽNO Náchod Prof. Dr. Gustav Sicher a to v letech 1906 – 1928.⁸³ Samotnou náboženskou výuku i hodiny hebrejského jazyka pořádala náboženská obec také v prostorách ŽNO Náchod. Mimo jiné zajišťovala obec rituální košerování a prodej rituálního masa⁸⁴, starala se o židovský hřbitov a zašitovala židovské spolky.⁸⁵

ŽNO se řídila dle svých stanovených stanov. Často se stávalo, že stanovy byly psány v německém jazyce a až posléze byly překládány do jazyka českého. Takto to například probíhalo i v ŽNO Náchod, která ještě v roce 1923 neměla své stanovy přeložené do češtiny. Proces překladu byl zdlouhavý a finančně náročný. Nejdříve musely být stanovy přeloženy soudním tlumočníkem a posléze musel být dán překlad ještě k ověření. Důvod, proč měla ŽNO Náchod stále ještě své stanovy v německém jazyce, byl zřejmě takový, že po volbách do nového představenstva obce může představenstvo stanovy změnit a jelikož v témže roce měly volby probíhat, chtěla ŽNO

⁸¹ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, Náchod, c.d., s. 81.

⁸² Stanovovala výše platů rabína a ostatních úředníků a zřízců pracujících v náboženské obci. Přijímala nové zaměstnance a zároveň je mohla i propouštět.

⁸³ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 82.

⁸⁴ Košerák, byl židovský řezník, který měl právo košerovat maso. Toto právo udělovalo představenstvo dané ŽNO. V ŽNO Náchod tento post zastával Josef Lederer, který vlastnil židovské řeznictví., více také viz Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Různý spisový materiál, sign. 53 369.

⁸⁵ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Stanovy Izraelské obce náboženské v Náchodě, sign. 67525.

počkat s překladem a zbytečně tak vynakládat finanční výlohy. Nové představenstvo se volilo ve dnech 24. 2. 1924 a 2. 3. 1924 v Náchodě.⁸⁶

Každá ŽNO má své obvodní části. Do území ŽNO Náchod řadíme: „*Soudní okresy Náchod a Česká Skalice, politický okres Náchod, Broumov, Úpice, Trutnov a soudní okresy Broumov, Police nad Metují a Teplice nad Metují. Členem ŽNO Náchod se stává každý izraelita, který má stálé bydliště v již uvedených obvodech. Jako člen může čerpat výhody plynoucí ze členství v obci. Izraelité, kteří nejsou členy ŽNO Náchod, mohou dané výhody členů obce využívat také, ale za poplatky, které si obec předem stanoví. Tyto poplatky však neobsahují poplatky na pohřbívání, které se vystavují zvlášť*“.⁸⁷ Každý člen ŽNO je také povinen platit roční příspěvek. Výše příspěvků se lišila dle majetkového poměru daných členů a rozdělovala je do daňových tříd. Platit se mohlo ve čtvrtletních lhůtách a to vždy k 15. dni v měsíci leden, duben, červenec a říjen. Zápis z finančních knih ŽNO Náchod ze dne 25. 6. 1928 rozděluje poplatníky do dvou skupin. „*Nejnižší třída platí roční poplatek 24 Kč, vyšší třída od 24Kč a více, částka však nesmí překročit více než 5000Kč*“.⁸⁸

O vnitřní chod židovské náboženské obce se starali zastupující a správní orgány. Každá ŽNO má své Stanovy Izraelské obce, ve kterých jsou vymezeny pravomoci jednotlivých orgánů dané obce, manipulace s financemi a majetkem a veškeré právní předpisy týkající se chodu obce. Poslední Stanovy Izraelské obce náboženské v Náchodě byly aktualizovány 22. 8. 1929. Mezi zastupující a správní orgány náboženské obce řadíme „*užší představenstvo náboženské obce, širší představenstvo náboženské obce, starostu náboženské obce a rabína. Členy představenstva se mohou stát pouze muži starší 24 let a zároveň musejí být alespoň po tři roky členy obce a nesmějí být z ní vyloučeni*“.⁸⁹

Užší představenstvo náboženské obce se stará o veškeré náboženské a majetkové záležitosti ŽNO. Má na starosti finanční chod náboženské obce, spravování jejího majetku, dohlíží na úřadování starosty obce a zasahuje i do jejího personálního složení. „*Užší představenstvo má disciplinární moc nad všemi zřízenci náboženské obce, kromě*

⁸⁶ SOKA NA, f. OÚN I. – ŽNO Náchod, kart. č. 167.

⁸⁷ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Stanovy Izraelské obce náboženské v Náchodě, sign. 67525.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

rabína, učitele a kantora."⁹⁰ Schůze užšího představenstva jsou veřejná a konají se minimálně jednou za čtvrt roku. V pravomocích širšího představenstva ŽNO je odvolávání z funkce rabína a zároveň i přijímání nového učitele nebo kantora (předříkávač modliteb). Dále může zasahovat i do finanční stránky obce a to tím, že mu byla umožněna manipulace s majetkem náboženské obce. Své finance si náboženská obec pokrývá ze svých výnosů anebo také získává nemovité majetky darem.⁹¹ Členy představenstva se stávali většinou vlivní židovští občané, kteří disponovali vyššími majetky. Mezi uznávané osobnosti, které se zapsali do chodu ŽNO Náchod, můžeme zařadit Mudr. Oskara Lederera, lékaře, který zastával i post náměstka starosty obce, Gustava Mahlera, obchodníka a také člena rozvrhovací komise židovské obce, nebo Mořice Fleischnera, t. č. člena představenstva a pokladníka náboženské obce.⁹²

Hlavním zástupcem náboženské obce je starosta. Starostu volí širší představenstvo ze svých řad. Aby mohl být kandidát na starostu ŽNO Náchod zvolen, musí mít své úřední bydliště v Náchodě. Mezi nejdéle úřadující starosty náchodské židovské obce patří Gustav Schur, který tento post zastával do roku 1935, kdy místo něho nastupuje Mudr. Oskar Lederer.⁹³

Duchovním vůdcem ŽNO je rabín. Rabínem se může stát muž, který má „československé státní občanství a prokáže se předepsaným stupněm všeobecného vzdělání“.⁹⁴ Od roku 1906 byl náchodským rabínem Prof. Dr. Gustav Sicher. Jak jsem již zmiňovala, zastával tento post s přestávkou během 1. světové války, až do roku 1928.⁹⁵

2.3. Organizace spadající pod ŽNO Náchod

Mezi organizace, které spadaly pod ŽNO Náchod, řadíme spolek *chevra kadiša*. Židovský náboženský spolek, který obstarává všechny rituální a organizační záležitosti, které souvisejí s přípravou pohřbu a jeho následným provedením. Někdy se této skupině

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Seznam členů spolku Chevra - Kadisha, sign. 67492.

⁹³ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Různý spisový materiál, sign. 53 369.

⁹⁴ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Stanovy Izraelské obce náboženské v Náchodě, sign. 67525.

⁹⁵ Alena ČTVRTEČKOVÁ, Židovské, c.d., s. 214.

říká také *pohřební bratrstvo*. „Členy bratrstva se mohou stát pouze bezúhonní a ženatí muži obvykle staršího věku.“⁹⁶ Pravidla, kterými se řídil tento spolek „vypracoval rabín Jehuda Loew ben Becalel v Praze v 17. století.“⁹⁷ Zároveň také tato pravidla potvrdila, že pohřební spolek slouží všem členům ŽNO bez ohledu na jejich postavení nebo majetek. S každým musí zacházet stejně. Stát se členem tohoto spolku je v životě Žida velká čest a vyznamenání. Obvykle se skládá *chevra kadiša* z 18–ti členů. Každý člen má stanovené místo a práci v rámci spolku.⁹⁸

V ŽNO Náchod vzniká spolek *chevra kadiša* 26. 5. 1900.⁹⁹ Jeho dlouholeté působení v rámci ŽNO nám dokládají zápisy ze schůzí, například z 1. 11. 1933. Členy spolku v té době byli například Bedřich Hirsch, Josef Lederer, nebo Vilém Eisenmann.¹⁰⁰ Každoročně platila *chevra kadiša* ŽNO měsíční poplatek, který činil v roce 1937, 200 K.¹⁰¹

Čas od času věnoval některý z členů ŽNO, v rámci své poslední vůle, určitý finanční obnos peněz ŽNO a zároveň mohl ve své poslední vůli stanovit pravidla, jak se bude s penězi zacházet a k čemu mají být použity. Jedním takovým případem byla smrt textilního továrníka Jakuba Bondyho z České Skalici, který zemřel 21. 2. 1933.¹⁰² Ten věnoval 4 000K, které měly pokrýt zaplacení světla a *kadiše*¹⁰³ za zemřelého a případný zbytek peněz si mohla nechat ŽNO. Ve své závěti odkázal 20 000K na vznik nadace, která ponese jeho jméno. Pro jaké účely budou peníze použity, se měli rozhodnout dědicové, v tomto případě byl nejbližším dědicem Jakuba Bondyho jeho syn Heřman Bondy. Nakonec bylo rozhodnuto tak, že „v den úmrtí Jakuba Bondyho poputuje každý rok 6/7 každoročního výtěžku nadačního jmění mezi šest chudých příslušníků ŽNO. Rodiny dle uvážení vybere dočasný starosta náboženské obce. Samotné ŽNO pro její potřeby zůstane zbylá 1/7 z výnosu, které mohou použít pro jejich potřeby.“¹⁰⁴ ŽNO si pečlivě vedla záznamy o těchto příspěvcích a všechny finanční výdaje, které zaplatila z darovaných peněz, si zaznamenávala. Původní 4 000K po Jakubu Bondym byly

⁹⁶ Jiří FIEDLER a kol., *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*, Praha 1991, s. 6–7.

⁹⁷ Ja'akov NEWMAN – Gavri'el SIVAN, *Judaismus*, c.d., s. 57.

⁹⁸ Tamtéž, s. 57–58.

⁹⁹ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 222.

¹⁰⁰ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Seznam členů spolku Chevra - Kadisha, sign. 67492.

¹⁰¹ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Nadační spisy, sign. 53 366.

¹⁰² Šabat je židovský svátek.

¹⁰³ Kadiš je modlitba, která byla odříkávána během pohřbu v synagoze. Svým složením a odříkáním připomíná chvalo zpěv., více také viz NEWMAN – Gavri'el SIVAN, c.d., s. 79–80.

¹⁰⁴ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Nadační spisy, sign. 53 366.

rozděleny takto: 10 K za každoroční zapálení svíčky za zemřelého o Šabatu, 20 K za každoroční připomenutí úmrtí modlitbami Minjan a Kadiš, které opatřuje rabín a kantor, 15 K za modlitby za zemřelé, které jsou odříkány o každých svátcích, kdy se jménem připomínají ti, co už nejsou mezi námi“.¹⁰⁵ Velice podobný průběh rozdělení darovaného finančního obnosu měla i částka 4 000K, kterou po své smrti věnoval ŽNO Julius Holzner, který zemřel v roce 1934.¹⁰⁶

Další organizací, která byla součástí ŽNO Náchod, je Izraelská německá soukromá škola neboli Židovská škola v Náchodě.¹⁰⁷ Povolení ke zřízení Židovské školy v Náchodě dostala židovská obec 23. 2. 1872.¹⁰⁸ K vytvoření školy se nechala postavit nová budova, která byla dostavěna v roce 1875. Ve škole se učilo v německém jazyce.¹⁰⁹ Při slavnostním otevření nové židovské školy se sešla celá řada sponzorů, akcionářů, kteří přispěli jistým finančním obnosem na výstavbu školy. Mezi nimi byli například Herman Doctor, Jacob Lederer, Julius Pick nebo Samuel Goldschmied.¹¹⁰ Do školy nechodily jenom židovské děti, ale byly mezi nimi i děti z katolických rodin, které jejich rodiče zapisovali do židovské školy hlavně kvůli výuce německého jazyka. Židovská škola v Náchodě fungovala za období Rakouska-Uherska, kdy byla němčina hlavním jazykem. Právě díky výuce němčiny docházelo k občasným neshodám s okolním obyvatelstvem, kterým se nelíbilo upřednostňování německého jazyka ve škole nad češtinou.¹¹¹ Podpora německého jazyka u židovského obyvatelstva pramenila již z dob vlády císaře Josefa II., který prosazoval emancipaci židovského obyvatelstva. Většina Židů pak podporovala německo-rakouský liberalismus a odtud se pak německý jazyk dostával do židovské společnosti a do židovských škol.¹¹² Problém, týkající se vyučovaného jazyka na školách, se nesl již delší dobu. Nejvíce se dotýkal škol, kam docházeli němečtí a čeští žáci společně. Tento problém nastával hlavně v pohraničních

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ V některých spisech se uvádí jako název školy Izraelská německá soukromá škola, v dalších se píše jen o Židovské škole v Náchodě. Ve své práci se nadále budu zmiňovat o Židovské škole.

¹⁰⁸ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Prohlášení o zřízení školy, sign. 53 320.

¹⁰⁹ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 82.

¹¹⁰ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Pamětní kniha školy, sign. 53 293.

¹¹¹ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 82.

¹¹² Jiří KOŘALKA, *Národní identita Židů v českých zemích 1848–1918 mezi němectvím, češtvím a sionismem*, In. *Židé v české a polské občanské společnosti*, Sborník přednášek, Praha 1999, s. 12.

oblastech a oblastech s vyšším procentem populace jiné národnosti.¹¹³ Součástí města Náchoda byla samozřejmě i Obecná škola, která vznikla v roce 1774 a zprvu začínala jako dvojtřídní, během let se rozrůstala a zvyšovala svojí kapacitu a umožňovala tak přibírání nových studentů. Zde se ale vyučovalo v češtině a němčina byla druhořadá.¹¹⁴

Židovská škola v Náchodě měla 3 třídy, do kterých docházeli jak chlapci, tak i děvčata společně. Průměrný počet studentů ve školním roce činil v každé třídě 20 dětí. Z interních dokumentů, které se nám dochovaly z Židovské školy, zjišťujeme, že ve třídách převládalo dívčí osazenstvo nad chlapeckým. Největší nárůst děvčat zaznamenala škola ve školním roce 1906–1907 a 1914–1915 a to v počtu 12 dívek. Naopak největší nárůst chlapeckých žáků byl v roce 1908–1909, celkem 14 chlapců. Poslední nábor nových studentů proběhl v září 1915.¹¹⁵ Jak jsem se již zmiňovala výše ve své práci, do Židovské školy chodily děti i katolického vyznání a nebylo jich málo. Například během školního roku 1901–1902 bylo v jedné z tříd nahlášeno 6 dětí katolického vyznání a 17 dětí židovského vyznání.¹¹⁶

V Židovské škole byli zaměstnání hlavně Židé. Mezi prvními kantory, kteří působili na této škole, byl Abraham Bäumel, který byl řídícím učitelem od roku 1877.¹¹⁷ Jedním z nejznámějších učitelů, který učil v Židovské škole v Náchodě, byl Adolf Neu, který vyučoval náboženství a němčinu. Do podvědomí široké veřejnosti se dostal díky spisovateli Josefu Škvoreckému, který k němu ve 30. letech 20. století docházel domů do bývalé Židovské školy a vzdělával se u něj v německém jazyce. Adol Neu se stal hlavní předlohou pro Škvoreckého povídku *Pan učitel Katz*, ve kterém Škvorecký popisuje svůj studentský život na náchodské židovské škole.¹¹⁸ Během okupace žil Adol Neu společně se svojí ženou v bývalé židovské škole.¹¹⁹ V roce 1942 byli oba dva deportováni do ghetta Terezín a následně pak do Koncentračního tábora Osvětim, kde zahynuli oba dva a nakrátko potom i jejich dcera s rodinou.¹²⁰ Sám Josef Škvorecký ve svých vzpomínkách popisuje židovskou školu takto „Židovská škola byla tmavá budova

¹¹³ Jan MĚCHÝŘ, *České národnostní školství v Čechách 1867–1914*, In. Sborník k problematice multietnicity, 1996, s. 67.

¹¹⁴ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 149–150.

¹¹⁵ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Hlavní matrika školy, sign. 53 295.

¹¹⁶ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – dtto, sign. 53 303.

¹¹⁷ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, *Osudy židovských rodin z Náchodska 1938 – 1945*, Liberec 2010, s. 192.

¹¹⁸ Josef ŠKVORECKÝ, *Sedmihlavenný svícen*, Praha 1965, s. 36–45.

¹¹⁹ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 82.

¹²⁰ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, *Osudy*, c.d., s. 438.

v srdci maličkého starého ghetta v Náchodě,...“.¹²¹ Poslední zmínky o Židovské škole v Náchodě jsou z roku 1918, v témže roce je škola uzavřena a její chod nebyl již obnoven.¹²²

Náchodští Židé a Židé z širokého okolí se aktivně zapojovali do společenského a politického života ve městě. Jejich vliv byl znát nejen v průmyslovém odvětví ale i v kultuře nebo sportu. V *Pamětních knihách města Náchoda* je zmínka z roku 1933 o jakémsi spolku židovských žen, který pořádal společenské večery, besedy nebo různé sedánky. Na jednom z jejich večírků přednášela i česká spisovatelka Pavla Moudrá, která zde přednášela o mírovém problému.¹²³¹²⁴ V roce 1922 se pod záštitou ŽNO Náchod zakládá sportovní jednotu *Makabi*.¹²⁵ Tato skupina se věnovala výhradně sportu a tělesné výchově. Po první světové válce se začaly obnovovat židovské sportovní spolky. Účast byla zřejmě tak hojná, že „do 2. světové války mělo 72 místních organizací a více než 15 000 členů.“¹²⁶

Členové ŽNO se snažili zasahovat i do sociální sféry. Nejčastěji tak, že při svých továrnách a podnicích zakládali jesle nebo útulky a pomáhali tak nejen svým zaměstnancům, ale i svým sousedům a dalším, kteří pomoc potřebovali. V roce 1906 vzniká díky továrníku Morici Oberländerovi nadační dům, který sloužil pro „chudé a přestárlé příslušníky náchodské židovské obce“.¹²⁷

2.4. Židovské hřbitovy v Náchodě

Součástí každé ŽNO byl židovský hřbitov. Pro Židy představoval hřbitov místo, kde jejich zesnulí mohou v klidu odpočívat a nikdo je nikdy nevyruší. Díky tomu se snažili ŽNO pozemky pro své hřbitovy vlastnit a ne si je pronajímat. Místa se snažili vybírat tak, aby byla klidná a pokud to bylo jen trochu možné, tak i umístěním odlehlejší od

¹²¹ Tamtéž, s. 439.

¹²² Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Hlavní matrika školy, sign. 53 295.

¹²³ Pavla Moudrá byla česká spisovatelka, překladatelka a také feministka. Mezi její nejznámější díla patří například *Do rozmaru i do pláče*.

¹²⁴ SOKA Náchod – Pamětní kniha města Náchoda III. 1930–1938, inv. č. 1016.

¹²⁵ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 222.

¹²⁶ Moshe YEGAR, c.d., s. 38.

¹²⁷ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 222.

ruchu města.¹²⁸ Všechny náležitosti pohřbu, jejich náboženské a rituální potřeby zajišťuje spolek *chevra kadiša*.¹²⁹

Jedním z nejstarších zachovalých židovských hřbitovů na našem území je Starý židovský hřbitov v Praze. Jeho historie sahá až do 15. století. Pražský židovský hřbitov ze začátku sloužil všem Židům žijícím v Čechách. Zřejmě kvůli tomu, že některá města neschvalovala zřízení židovských hřbitovů na jejich pozemcích a odmítala židovským obcím je pronajmout nebo prodat.¹³⁰

Židovské náhrobky (pozn. v hebrejštině se nazývají *macevy*) jsou plné symboliky a podle jejich symbolů, které jsou vyryty přímo do náhrobku se nám i snaží představovat osoby, které jsou s nimi spjaty věčným spánkem. Většinou to byly zvířecí nebo rostlinné motivy. Zajímavým motivem, který se na náhrobkách také objevoval, byly žehnající ruce, znázorňující kněžské gesto požehnání.¹³¹ Vzhled náhrobků můžeme rozdělit do dvou skupin. První skupinou jsou *stély*. To jsou kamenné desky, které jsou vyšší než klasické náhrobní desky a jsou zapuštěny do země. Druhou skupinou jsou tzv. *tumby*. Tumby svým vzhledem připomínají sarkofág. U nás se začaly používat od roku 1600 a dovolit si je mohli většinou jen bohatší Židé. Postupně se židovské náhrobky přizpůsobily běžným tvarům křesťanských náhrobků. Důležitou součástí náhrobků jsou nápisy, které byly prováděny „hebrejským kvadrativním písmem“.¹³² Každý obsahoval jméno zemřelého, popřípadě jména jeho rodu, či příbuzných. Dále bylo na náhrobku napsáno „... *název obce nebo země původu, čestné tituly, dobrořečení, citát s přáním blaženého posmrtného života, chvalořečení dobrých vlastností a skutků zemřelého, které zabírá největší část.*“¹³³ Ve 20. století jsou nápisy psány většinou jen v češtině nebo v němčině.¹³⁴

Starý židovský hřbitov v Náchodě se nacházel v nynější ulici Českých bratří. Vznikl zřejmě někdy v 15. století, do té doby pochovávali Židé své zemřelé na Pražském židovském hřbitově.¹³⁵ K jeho renovaci dochází v letech 1630 a 1661, kdy už je i součástí nové obydli pro hrobníka, ze kterého je později vytvořena židovská

¹²⁸ Jiří FIEDLER a kol., *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*, Praha 1991, s. 6.

¹²⁹ O tomto spolku jsem se více zmiňovala v již předešle podkapitole.

¹³⁰ Blanka ROZKOŠNÁ – Pavel JAKUBEC, *Židovské*, c.d., s. 55.

¹³¹ Iva STEINOVÁ, *Židovské náhrobky – umění symbolů*, In. Maskil č. 8, Praha 2009, s. 4.

¹³² Alena ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 209.

¹³³ Tamtéž, s. 209–210.

¹³⁴ Tamtéž, s. 210.

¹³⁵ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 81.

nemocnice. Celková výměra hřbitova činila 3 624 m². Starý židovský hřbitov plnil svoji funkci až do roku 1925, kdy si ŽNO Náchod koupila pozemek pro nový hřbitov. Během druhé světové války byl hřbitov zdevastován a chátral. Několik stél se podařilo zachránit a byly umístěny na nový židovský hřbitov. Dnes připomíná Starý židovský hřbitov na jeho původním místě jen pamětní deska.¹³⁶

Nový židovský hřbitov stojí v Náchodě dodnes. Je postaven v ulici U Zastávky na okraji Náchoda. Plány pro stavbu hřbitova vytvořil brněnský architekt A. Kürz a samotnou výstavbu provedla náchodská stavební firma *Goldschmid a Hartman*. Součástí hřbitova byla obřadní síň a domek pro hrobníka. Nedaleko za hřbitovní zdi pak byla vybudována márnice. Jelikož se hřbitov nachází blízko vlakové trati, museli stavaři počítat s dennodenními otřesy, a proto je tloušťka hřbitovní zdi 60 cm. O celý areál hřbitova se starali správci, v roce 1928 jsou do této funkce jmenováni manželé Antonín a Bohumila Kašparovi.¹³⁷ V roce 1942 byl na příkaz německého komisaře Hanse Kleina starý a nový hřbitov zbořen a náhrobky byly rozebrány.¹³⁸ Obřadní síň, která byla společně s hřbitovem postavena, vznikla na základě návrhu architekta A. Kurze a postavena byla v roce 1926. Plocha celého hřbitova čítala 1 291 m². Jeho velkou součástí byla zahrada, která zabírala tři čtvrtiny plochy samotného hřbitova.¹³⁹

Na výstavbu nového židovského hřbitova se finančně podílela nejen ŽNO, ale i někteří její členové. Souběžně s výstavbou nového hřbitova je založen fond, který nese název *Israelský hřbitovní stavební fond*, do kterého mohli členové ŽNO z Náchoda přispívat libovolné finanční sumy na samotnou výstavbu ale i na běžné opravy, které se týkaly hřbitova.¹⁴⁰ Celková cena hřbitova se k 22. 8. 1928 vyšplhala na 249 878, 08 K.¹⁴¹ Částky, kterými vypomáhali členové, se lišily podle toho, kolik kdo mohl věnovat. Máme zmínky o finanční výpomoci, které se pohybují v rámci sto korun, ale i částky, které se šplhají do tisíců. V roce 1928 přispěl částkou 5 000K Bedřich Hirsch. Josef Lederer společně se synem věnovali na výstavbu hřbitova 6 000K. Dalšími, kdo přispěli na výstavbu, byli i Edmund Pick nebo Oscar Lewith, kteří darovali obci každý po

¹³⁶ Blanka ROZKOŠNÁ – Pavel JAKUBEC, c.d., s. 265–266.

¹³⁷ Potomci manželů Kašparových žijí v Náchodě do dnes a stále vlastní pozemky nacházející se vedle nového židovského hřbitova.

¹³⁸ Alena ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 213.

¹³⁹ Blanka ROZKOŠNÁ – Pavel JAKUBEC, c.d., s. 266.

¹⁴⁰ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Různý spisový materiál, sign. 53 377.

¹⁴¹ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Stavba hřbitova/ účetní a pokladní doklady, nabídky, vyúčtování atd., sign. 53 370, 53 373, 53 375–76.

4 000K.¹⁴² Veškeré stavební opravy na hřbitově se snažila ŽNO zadávat stavební firmě *Goldschmid a Hartman stavební inženýři a stavitelé v Náchodě*. Mezi časté zakázky patřila například oprava hřbitovní budovy, za kterou si tato firma účtovala „26,50 K za *Ibm*“ Pro představu, z dochovaných informací víme, že jedna takováto oprava se pohybovala v rozsahu 110–120 bm a byla provedena v roce 1929. Celá oprava mohla tedy v té době stát zhruba 2 915K. Truhlářské práce měl na starosti Josef Čížek a jeho firma, která měla své sídlo v Náchodě. ŽNO se snažila při různých stavebních úpravách, rekonstrukcích a oprav využívat lokální firmy.¹⁴³ Důvodů mohla mít několik, ale určitě mezi ně můžeme zařadit podporu místních firem, lepší finanční podmínky, podpora židovských podnikatelů.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

3. Židovské podnikání na Náchodsku od počátku 20. století do roku 1939

3.1. Počátky

Na Náchodsku se průmyslová industrializace realizovala převážně v textilním průmyslu. Bouřlivého rozvoje se textilní průmysl dočkal v letech 1680 – 1910, kdy se zde i kvůli tomuto odvětví zvýšil počet obyvatel. Vzrůstající počet obyvatel na přelomu 19. – 20. století znázorňuje následující tabulka:

	Náchod	Červený Kostelec	Hronov
1880	3996	2695	1682
1900	10049	3946	3710
1910	11804	4422	4600

LESÁK, Vladimír a kol (1966): Lidé kolem bavlny, Východočeské nakladatelství, s. 22.

Významným zdrojem obživy na Náchodsku bylo zpracování lnu, ze kterého vznikalo plátno a prodávalo se do zahraničí. V tereziánském katastru jsou zaznamenáni i tři příslušníci izraelitské komunity v Náchodě, kteří obchodovali nejen s kořením a kůžemi, ale i s vlnou a plátnem. Oblíbeným se stal i tzv. nákladnický systém¹⁴⁴, takto například začínal své podnikání i Isidor Mautner, textilní průmyslník.¹⁴⁵

První mechanická přádelna bavlny na Náchodsku byla otevřena v roce 1837 v Malé Skalici. Maloskalická přádelna zaujímala nejen na našem území, ale i v zahraničí vysoké postavení. Během svého fungování nasbírala nespočet cen za prvotřídní kvalitu jak výrobků, tak i zpracování. První skutečná textilní továrna vzniká na Náchodsku v 60. letech 19. století. Zakládá ji Žid Izák Daniel Pick, bohužel ale její fungování dlouho nevydrželo. Oproti Broumovskému kraji měla ale náchodská textilní podoblast značné zpoždění, důvodem bylo to, že hlavní surovinou, kterou používali

¹⁴⁴ Systém, který využívali někteří živnostníci na počátku svého podnikání. Na trzích nebo přímo od přadláků se nakoupí lněná přízi a ta se potom předá domácí tkalcům. Ty lněnou přízi zpracují a obchodník si od nich odnáší hotové režné zboží a vyplatí jim mzdu.

¹⁴⁵ Václav ŠPLÍCHAL a kol., *Historie a současnost podnikání na Náchodsku*, Žehušice 2012, s. 45.

místní tkalci, byl len. Bavlna, která se v té době stávala velice populární a lukrativní surovinou, se tu prosazovala velice pomalu.¹⁴⁶

Během revolučního roku 1848 se postupně ruší nařízení, která ovlivňovala život židovskému obyvatelstvu. Je zrušen tzv. *familiantský zákon*, který omezoval počet Židů v Čechách a na Moravě. Součástí tohoto nařízení byl i „*numerus clausus*“, který vymezoval povolenou hranici počtu židovských rodin, které mohly žít na našem území. Dalším velice důležitým nařízením bylo vydáno císařem Františkem Josefem I. v roce 1860. V rámci tohoto nařízení, bylo Židům povoleno vlastnit nemovitý majetek.¹⁴⁷

Mezi začínající židovské textilní podnikatele na Náchodsku můžeme zařadit Leopolda Abelese, který si svoji bavlnářskou mechanickou tkalcovnu zakládá v Červeném Kostelci. Přímo v Náchodě si v roce 1863 zakládá svojí továrnu Izák Schur. Nesla název *Izák Schur a synové*. Svoji výrobu ale nerozšiřovali a zůstávali na úrovni nákladnických podniků. V neposlední řadě můžeme zmínit firmu *S. Goldschmid a spol., mechanická tkalcovna lněného zboží*, která vzniká v roce 1869 v Bělovsi.¹⁴⁸

Za zmínku také stojí i vznik firmy *Mechanická tkalcovna lněného a bavlněného zboží S. Hostovský a bratr*. Jeden z majitelů firmy byl otec známého českého spisovatele Egona Hostovského, který je nedílnou součástí náchodské historie. Jejich mechanická tkalcovna vyrostla v Hronově v Nádražní ulici a do rejstříku byla zapsána v březnu 1889.¹⁴⁹

V období Rakousko-Uherské nadvlády se sociální demokracii nevěnovalo potřebné pozornosti. Nejvíce na tom bylo bito právě dělnické obyvatelstvo, kterému se nedostávalo tolik potřebné sociální zázemí. První náznaky změn nastávají po roce 1867, kdy je vyhlášena nová tzv. *prosincová ústava* a politika se začíná více zapojovat do sociální sféry. Začaly se zdokonalovat školní vzdělávací programy, vznikaly odborové spolky, dělnické spolky nebo organizace zabývající se sociálně slabším obyvatelstvem a snažily se jim pomáhat.¹⁵⁰ Do těchto sfér řadíme i společenský život a radosti s ním spojené. Nedílnou součástí života nejen dělníků, ale i ostatního obyvatelstva, byly také společenské události a slavení státních svátků. Když se na konci roku 1889 sešli v Paříži zástupci socialistických dělníků z různých koutů světa, usnesli se, aby „*1. máj byl*

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 47.

¹⁴⁷ Tomáš PĚKNÝ, c.d., s. 98–100.

¹⁴⁸ Václav ŠPLÍCHAL a kol., Historie, c.d., s. 51.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 62.

¹⁵⁰ Tomáš PĚKNÝ, c.d., s. 99.

*slaven jako den mezinárodní solidarity proletariátu ve znamení politických požadavků.*¹⁵¹ Toto usnesení přišlo v platnosti hned další rok na to. Státní svátek 1. máje se slavil poprvé v roce 1890 ve všech částech Habsburské monarchie. Továrníci, ale i další podnikatelé, měli strach z demonstrací, které by mohly vzniknout, pokud by nedovolili svým dělníkům tento svátek dodržet. Díky této tabulce můžeme vidět, jak to vypadalo na Náchodsku s pracovním nasazením na 1. máje v témže roce:¹⁵²

Firma	Pracovalo	Slavilo
Wärndorf, Benedikt, Mautner	510	-
I. Mautner	410	-
H. S. Doctor	300	110
J. Pick	40	-
Lederer a Stransky	20	-
M. Schur	75	-
L. Pick	35	-

LESÁK, Vladimír a kol (1966): *Lidé kolem bavlny*, Východočeské nakladatelství, s. 26.

O rok později se se zvýšil počet dělníků, kteří slavili svátek 1. máje na 755 z celkového počtu 3404. Nejvíce dělníků slavilo z továrny S. Katzau a naopak dělníci z továren I. Mautner nebo H. S. Doctor se neúčastnili oslav vůbec.¹⁵³

Během 60. let 19. století dochází ke lnářské krizi. V tomto období je vysoký nárůst textilních továren a dochází k předimenzování trhu a zároveň také k nedostatečné surovinové základně. Díky neúrodě lnu a zavedení cla na plátěné výrobky z USA jsou z existenčních důvodů donuceny některé továrny ukončit svoji výrobu a bohužel se tento fakt nevyhnul ani Náchodskému kraji, kde dochází k zániku několika továren.¹⁵⁴

V 90. letech 19. století dochází na Náchodsku k častým dělnickým stávkám, které měly za cíl hlavně zvýšení platů. Tyto stávky trápily i židovské továrníky, kteří patřili mezi největší podnikatele v Náchodě a jeho širokém okolí. Jedna z největších stávek proběhla v roce 1892 a týkala se firem Wärndorf, Benedikt, Mautner, I. Mautner a H. S. Doctor. Stávkovalo přes 2000 textilních dělníků a jejich požadavky zněly „1.

¹⁵¹ Vladimír LESÁK a kol., *Lidé kolem bavlny*, Hradec Králové 1966, s. 25.

¹⁵² Tamtéž, s. 25–26.

¹⁵³ Tamtéž, s. 40–41.

¹⁵⁴ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 48.

20-30% zvýšen mezd, 2. slušné zacházení ze strany dozorčího personálu, 3. dodržování stanovené pracovní doby“.¹⁵⁵

Další stávkou, která se zapsala do dějin náchodských Židů, byla v roce 1899. V dubnu téhož roku se konala stávka dělníků z firmy Doctor. Zpočátku poklidná stávka do sebe vtáhla i dělníky z dalších firem, kteří se dožadovali zvýšení platů a společně poklidně demonstrovali v ulicích. Do stávky se přidali i dělníci z firmy Jakuba Picka, který ale striktně nesouhlasil s požadovanými podmínkami. Svým chováním ještě více vyburcoval rozzuřené dělníky. Ti pak v afektu začali drancovat v Židovské ulici a na dalších místech v Náchodě všechny židovské obchody a z poklidné demonstrace se nakonec stala pomstychtivá akce.¹⁵⁶

V následujících podkapitolách jsem se soustředila na nejvýznamnější židovské podnikatele na Náchodsku a snažila se stručně popsat jejich podnikatelské činy.

3.2. Mautnerovy textilní závody a. s. Praha

Isaak Mautner se narodil 28. května 1824 v Hořicích pod Krkonoší. Celý svůj život zasvětil textilnímu průmyslu. V roce 1848 se přestěhoval do Náchoda a založil zde svůj vlastní podnik, který se zprvu zaměřoval na okolní tkalce, od kterých vykupoval látky a následně s nimi obchodoval. O pár let později si zřídil v Náchodě sklad s výrobními prostory pro barvení a bělení tkanin z bavlny a lnu.¹⁵⁷ V roce 1872 společně se svým společníkem zřizují ve Vídni firmu nesoucí název *Offene Gesellschaft Isaac Mautner & Co.* Z počátku se firmě moc nedařilo, chybělo jí správné manažerské vedení. Když už byla firma na pokraji bankrotu, vstoupil do vedení syn Isaaca Mautnera Isidor Mautner a stal se generálním manažerem nyní už podniku s názvem *Oesterreichische Textilwerke A.-G. Vornals Isaac Mautner & Sohn*.¹⁵⁸ V roce 1881 podává Mautner žádost o povolení ke stavbě nové strojní barevny na Plhově v Náchodě. Stavbu chtěl provést na pozemku číslo 395, který patřil do rodinných majetků. Zpočátku se stavba

¹⁵⁵ Vladimír LESÁK a kol., Lidé, c.d., s. 29.

¹⁵⁶ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 188.

¹⁵⁷ Milan MYŠKA a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*, Ostrava 2003–2008, s. 296.

¹⁵⁸ SOKA NA, f. OÚN I., inv. č. 15/N – 100, kart. 109.

potýkala s nesouhlasem obyvatel města Náchoda, a to především u těch, kteří sousedili s daným pozemkem. Na radnici se kupily stížnosti týkající se příliš hlasité výstavby nebo nesouhlasy se samotnou výstavbou továrny.¹⁵⁹ Díky výstavbě továrny se zvýšila i nabídka pracovních příležitostí a v roce 1892 měla továrna přes 500 zaměstnanců.¹⁶⁰ Továrna byla dokončena na konci 80. let 19. století a v roce 1897 měla v provozu „2 232 mechanických stavů, zaměstnávala na 1 800 dělníků“.¹⁶¹

Na přelomu 19. a 20. století patřila firma *Isaac Mautner & Son* k největším českým společnostem zabývajícím se bavlněnými tkaninami. Zaměstnávala okolo 1800 zaměstnanců. Od roku 1905 až do roku 1921 nese firma název *Rakouské textilní závody a. s.* V roce 1921 byly textilní závody zapsány do obchodního rejstříku pod názvem *Mautnerovy textilní závody a. s.* a pod tímto názvem fungovaly až do jejich znárodnění.¹⁶²

Za Rakouska-Uherska měla firma své hlavní sídlo ve Vídni. Vídeň jako hlavní centrum habsburské říše, byla pro politiku, obchod a další jiné odvětví velice důležitým bodem. Obchody tu jen prosperovaly, a proto i čeští podnikatelé zřizovali své podniky právě zde, za účelem co největšího zisku. Firma v té době vlastnila dvě přádelny, tři mechanické tkalcovny a několik provozů na zušlechťování rezného zboží. Patřila k největším výrobcům textilního zboží v monarchii. K 1. lednu 1906 dochází ke spojení firmy *Izák Mautner a syn* se *Všeobecným rakouským pozemkovým úvěrním ústavem* ve Vídni. Dodnes není přesně známo, proč na toto spojení Mautner přikývl. Mohlo to být z důvodu finanční krize samotného podniku nebo naopak vidina větších zisků. S novým spojencem vzniká i nový název *Rakouské textilní závody, a. s.* Hlavním sídlem firmy nadále zůstává Vídeň.¹⁶³ Během první světové války dochází ke komplikacím obchodních podmínek. Týkalo se to hlavně importu a exportu zboží a materiálu. Na druhou stranu, se ale zvýšila poptávka po textilním zboží, kterého díky válce bylo nedostatek. Nejen díky tomu, že získaly Rakouské textilní závody ochranný statut, za

¹⁵⁹ SOkA NA, f. OÚN I., inv. č. 15/N – 100, kart. 109.

¹⁶⁰ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 52.

¹⁶¹ Milan MYŠKA a kol., Historická, c.d., s. 296.

¹⁶² SOA Zámorsk, fond MTZ A.S., č. f. 1633.

¹⁶³ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 60.

který ručil stát, jejich zisk se během několika let zvýšil až o několik procent. Například v roce 1914 jejich roční obrat činil přes tři čtvrtě milionu korun.¹⁶⁴

Po vzniku Československé republiky dochází v roce 1919 tzv. nostrifikacím, plným názvem *Zákon o podnicích, které mají sídlo mimo území československého státu; zákon č. 12/1920 Sb. z. a n* podle kterého musely všechny zahraniční společnosti, které chtěly nadále spolupracovat s nově vzniklou Československou republikou, nebo zde měly svoji dceřinou společnost, mít své hlavní sídlo firmy právě na území Československé republiky. Podniky, které měly svoji výrobu či dopravu na území čs. státu a řízeny ze zahraničí, byly povinny, pokud je vyzval ministr veřejných prací¹⁶⁵, přesunout svá sídla na území státu. Zákon měl především za cíl dostat se z područí Rakouska-Uherska a osamostatnit republiku od ekonomických a hospodářských odvětví.¹⁶⁶ Tento zákon se samozřejmě týkal i *Rakouských textilních závodů a. s.*, které své hlavní sídlo firmy přesouvají do Prahy a odtud řídí své společnosti v Náchodě, Šumperku, ale i v zahraničí například v Trattenbachu nebo v Rotterdamu - *Vereenigde Textil Maatschappijen Mautner Rotterdam*.¹⁶⁷ Nostrifikace byla i jedním z důvodů změny názvu firmy. Po přenesení hlavního sídla z Vídně do Prahy se mění název na *Mautnerovy textilní závody, a. s.*¹⁶⁸

Pro své zaměstnance nabízel Mautner řadu výhod. Již na počátku 20. let 20. století začal skupovat obytné budovy a stavební pozemky v Náchodě a pro své zaměstnance zřídil podnikové byty.¹⁶⁹ Nájemné se sráželo z týdenní mzdy a činilo 1.80Kč Na přidělení bytu měl nárok každý zaměstnanec, který měl trvalé bydliště v Náchodě. Na počátku 20. let už firma vlastnila 58 obytných budov s 900 ubytovacími místnostmi, ve kterých umístila přibližně 450 rodin. S nájemníky to nebylo ale vždy lehké. Největší problém nastával, když přišel daný zaměstnanec o práci nebo nečekaně skonal. Rodina už nadále nemohla bydlet v nájemním bytě a musela se vystěhovat. Ne vždy se to obešlo bez problémů a celá kauza se musela řešit právní cestou. Další

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 68.

¹⁶⁵ V roce 1919 byl ministrem veřejných prací.

¹⁶⁶ Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010, s. 412.

¹⁶⁷ SOA Zámorsk, f. MTZ A.S., č. f. 1633.

¹⁶⁸ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 69.

¹⁶⁹ Řada těchto budov stojí v Náchodě do dnes. Například dům číslo popisné 58, který koupily Mautnerovy továrny v roce 1917, se nachází přímo na Masarykově náměstí v Náchodě. Stále slouží jako bytový dům a nachází se tam i restaurace a obchod. Další obytný dům, který koupila továrna v roce 1916, se nachází přímo před bývalým židovským hřbitovem v Náchodě a do dnes slouží pro bytové prostory.

výhodou pro zaměstnance byla i výroba levné sodové vody. Ta se prodávala po 750ml za 10 hal. Levná voda, ale nebyla nezávadná. Na škodlivost upozorňoval tehdejší úřední lékař Mautnerových továren. Podle jeho rozborů mohla voda způsobovat roztažení žaludků a následné střevní potíže. Usiloval o to, aby levná sodová voda byla nahrazena řádným pitným vodovodem, který by se nacházel přímo v továrně. Dělníci byli proti a odvolávali se na právo využívat této levné vody, namísto dražší čisté vody z vodovodu. Sama továrna na prodeji vody nevydělávala, spíše prodělávala. V roce 1926 vydělal prodejem vody 7.258Kč, to stačilo alespoň na pokrytí výdajů spojených s výrobou sodové vody.¹⁷⁰

Během 20. let 20. století se Mautnerovým továrnám velice dařilo. Jejich zisk za rok 1926 činil 12, 510.597K, částka na tu dobu velice vysoká. Ke konci 20. let se ale začal obrat snižovat. Hlavní příčinou se stala Velká hospodářská krize, která vypukla 25. 10. 1929 na Newyorské burze. Krize měla celosvětový dopad a to hlavně v zahraničním obchodě. Nejvíce se dotkla spotřebního průmyslu, tedy i textilního. I když je prokázané, že na našem území vypukla opravdová krize až na počátku 30. let, její projevy tu byly i před tím. Díky hospodářské krizi dochází k poklesu úbytku bavlnářských výrobků. Dochází k redukci výroby, aby nevznikaly tak velké zásoby a tak též i k redukci ze stran zaměstnanců. Zpočátku se práce omezovala na 2 až 3 dny v týdnu a zaměstnanci se propouštěli v řádech desítek osob. Čím se ale krize více prohlubovala, docházelo k mnohem větším propouštěním. Například na začátku února v roce 1931 musely Mautnerovy továrny propustit až na 500 zaměstnanců.¹⁷¹ V týdeníku *Podkrkonošské rozhledy* vyšel 5. 2. 1931 článek o počtu nezaměstnaných osob v textilním průmyslu v Podkrkonoších. Zde se uvádí číslo 200 000 nezaměstnaných, do kterého jsou započítány i rodiny zaměstnanců.¹⁷²

V roce 1928 odešel Isidor Mautner ze správní rady *Mautnerovy textilní závody a. s.* a celý tento textilní koncern ovládla *Živnobanka*. Některé podniky Maunterových závodů se prodaly, několik závodů se díky Velké hospodářské krizi nedokázalo udržet.

¹⁷⁰ SOkA NA, f. OÚN I., inv. č. 9/N – 24, kart. 77.

¹⁷¹ SOkA NA, f. Pamětní kniha města Náchoda I. 1930 - 1938, inv. č. 1016.

¹⁷² SOkA NA, f. Pamětní kniha města Náchoda I. 1930 - 1938, inv. č. 1016.

Nakonec se celá společnost rozděluje mezi dva velké podniky – *Živnobanku* a *Rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl*.¹⁷³

Isidor Mautner i mnoho dalších židovských průmyslníků na Náchodsku se díky svému jmění značně podepsali do chodu ŽNO Náchod. Spousta z nich byla členy židovského spolku chevra kadiša, značnými finančními obnosy přispívala na chod obce a v nemalé míře, především díky svému společenskému postavení ve městě, reprezentovala obec a snažila se pro ni získat různé výhody a příspěvky u městských radních a dalších spoluobčanů.¹⁷⁴

3.3. Eduard Doctor - Mechanická tkalcovna a úpravna v Náchodě

Eduard Doctor se narodil 17. 12. 1858 v Náchodě. Jeho otec Hermann S. Doctor pocházel z Hoříček, kde také v roce 1850 začal podnikat v textilním průmyslu. V roce 1860 stěhuje svoji firmu do Náchoda, s rodinou žijí ale nadále převážně ve Vídni, kde svoji živnost rozšiřuje a zakládá novou mechanickou tkalcovnu s názvem *H. S. Doctor, mechanická tkalcovna a úpravna*. Hermann Doctor byl prvním Náchodským podnikatelem, který ve svém podniku začal používat parní stroj. Po jeho smrti v roce 1897 přebírají jeho firmu synové Eduard a Moriz. Oba synové pokračovali ve stopách jejich otce a postupně tkalcovnu modernizovali a zvětšovali. V roce 1911 zaměstnávala továrna 1300 dělníků, oproti roku 1896, kdy v továrně pracovalo 950 zaměstnanců. Mezi lety 1906 – 1916 byl jediným majitelem tkalcovny Eduard Doctor, který získal od císaře Františka Josefa I. Řád železné koruny.¹⁷⁵ Spolu s řádem získává Eduard Doctor 21. listopadu 1911 i rytířský titul a také erb. Ke konci 20. let si přizval na pomoc svého příbuzného Zuckera a společnými silami se snažili rozšiřovat svůj podnik i do zahraničí, například v Bratislavě. Firma Doctor měla své podíly i ve veřejných zahraničních obchodních společnostech jako jsou *Doctor und Comp* v Terstu nebo *Doctor und Drug*

¹⁷³ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 69.

¹⁷⁴ Archiv ŽM v Praze, ŽNO Náchod – Kniha členů/příspěvků, sign. 53003 a/.

¹⁷⁵ Řád železné koruny zavedl v roce 1816 císař František I. Řád byl založen v roce 1816 po vyhrané bitvě u Waterloo, díky níž získalo Rakousko území Lombardsko-Benátské. Řád byl rozdělen do tří tříd, z toho Eduard Doctor vlastnil řád třídy třetí. Dalšími významnými nositeli tohoto řádu byl například František Palacký, František Ladislav Rieger nebo Emil Kolben.

v Mariboru.¹⁷⁶ Během první světové války získává firma Doctor od Rakouska-Uherska statut chráněného podniku, kterému se dostávalo i značných privilegií. Nejen že měl smlouvu s Rakousko-Uherským státem, tedy vidinu značných zisků, ale ochrana zaručovala i že jejich zaměstnanci nepodléhali vojenské službě a firma se tak nemusela obávat úbytku zaměstnanců.¹⁷⁷

Během první světové války působí firma Doctor nejen v textilním průmyslu, ale i zbrojním. V roce 1917 získává povolení na výrobu muničních součástek. Jeden ze svých tkalcovských sálů přeměňuje na oddělení výroby muničních a granátových součástek a zaměstnává zde 100 lidí, mužů i žen.¹⁷⁸

Jedním z velice silných protivníků, se kterým se hrávali souboj nejen továrníci z textilního průmyslu, ale i další odvětví, byla příroda. Ta vždy zasáhla neočekávaně a s nikým neměla slitování. Pro naše textilní průmyslníky, byl největším strašákem požár, ne vždy to ale byla vůle přírody. Ne vždy měly totiž továrny všechny technické věci správně zajištěné a bylo jen otázkou času, kdy se nějaký ten problém objeví. A právě kvůli tomu se v druhé polovině 19. století, kdy dochází k vysokému růstu živností, sklářského, textilního a strojírenského průmyslu, začínají zřizovat tovární hasičské sbory. Jeden takový byl zřízen i v Doctorově továrně. V roce 1933 kolem 15. hodiny a 15. Minuty vypuká v Mautnerových továrnách požár.¹⁷⁹ Díky spisu zemského četnictva z 6. 9. 1933 víme, že požár vypuknul v oddělení „čistírna bavlny“, kdy byla při výrobě bavlny vyvolána jiskra, která zanítla samotnou bavlnu, a kvůli mastnotě bavlny se požár šířil dál do dalších místností. Díky rychlému zásahu zaměstnanců závodů se požár dále nerozšířil a nikdo nebyl zraněn. Celková škoda se vyšplhala na 100 000K, která byla vyplacena z pojistky. Na pomoc v boji proti požáru přijel i hasičský sbor z Doctorovy továrny a také z Bartoňovy. Díky těmto požárům víme, že jak Mautnerovy závody, tak i další továrny si udržovaly své hasičské sbory, aby se nemusely spoléhat jen na městské. Když došlo k větším požárům, přijely na pomoc i sbory z dalších továren. Městský hasičský sbor Náchod tam byl také, ale jelikož měl zamrzlou motorovou stříkačku, byl nápomocen pouze žebříkem.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Milan MYŠKA a kol., c.d., s. 89 – 90.

¹⁷⁷ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 68.

¹⁷⁸ SOkA NA, f. OÚN I., inv. č. 15/D – 16, kart. 164.

¹⁷⁹ SOkA NA, f. OÚN I., inv. č. 9/N – 72, kart. 77.

¹⁸⁰ Tamtéž.

Součástí továrních závodů na počátku 20. let 20. století bylo i zřizování dělnických výborů. Tedy sdružení dělníků, kteří se především starali o dodržování práv vůči zaměstnancům daného závodu. Takovýto dělnický výbor vznikl i v mechanické tkalcovně Eduarda Doctora. K pracovnímu řádu byl sepsán dodatek, který ustanovoval pravomoc dělnického výboru, podmínky jeho působení, přesný počet jeho členů nebo princip voleb do výboru. Co se týká členů výboru, tak konkrétně u Doctora to bylo 9 dělníků rozdělených do pěti skupin a k tomu ještě 9 náhradníků. Skupiny byly vytvořeny podle pracovních umístění. Například skupina jedna obsahovala tato zaměstnání – „*soukárna, snovárna, šlichtovna, přísukovárna a navádírna, expedice útků a zboží*“.¹⁸¹

Po smrti Eduarda Doctora v roce 1926 se snažila vdova Olga Doctorová o změnu názvu firmy na „*Eduarda Doctora dědicové*“. To se ale nepodařilo a jediným majitel se stal Judr. Hugo Dukes, tehdejší obchodní partner Eduarda Doctora a zároveň také spolumajitel mechanické tkalcovny.¹⁸² Během Velké hospodářské krize utrpěl podnik veliké finanční a obchodní ztráty, které se už nepodařilo dohnat. *H. S. Doctor, mechanická tkalcovna a úpravna* byla ke konci 30. let 20. století zavřena.¹⁸³

3.4.Firma Hirsch a Löwenbach mechanická tkalcovna lněného a bavlněného zboží v Hronově

Firma Hirsch a Löwenbach vznikla v roce 1892 díky jejich majitelům židovským podnikatelům, a zároveň i bratrancům, Bedřichu Hirschovi a Juliusi Löwenbachovi. Zpočátku to bylo jen ruční tkalcovství, postupem času se podnikání rozšířilo a v roce 1903 nechávají společníci vystavět mechanickou tkalcovnu s 80 stavy blízko vlakového nádraží v Hronově.¹⁸⁴ O tři roky později zaměstnávají 90 dělníků a v roce 1911 už má továrna „*140 zaměstnanců (113 žen a 27 mužů)*“.¹⁸⁵ V roce 1918 se oba bratřenci shodnou na tom, že jedna továrna pro dva velké podnikatele je málo a Julius

¹⁸¹ SOKA NA, f. OÚN I., inv. č. 15/D – 16, kart. 164.

¹⁸² Tamtéž.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 62.

¹⁸⁵ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 132.

Löwenbach se odpojuje od tkalcovny, zakládá si svůj vlastní podnik, který nese jméno *Julius Löwenbach* a je zapsán do obchodního rejstříku 26. 1. 1918. Nová mechanická továrna slouží stejně jako ta předchozí pro výrobu lněného zboží. Po smrti Juliuse Löwenbacha (1922) připadá továrna jeho manželce a dětem. Ředitelem továrny se stává jeho syn Bedřich Löwenbach a ve vedení je mu nápomocný i jeho bratr Jindřich.^{186 187}

Za vedení Bedřicha Löwenbacha se továrna zabývala především výrobou tkanin pro pneumatiky a pohyblivé pásy používané v dolech. Ke konci 30. let 20. století zaměstnávala továrna 220 dělníků, kteří pracovali na 92 moderních amerických stavech.¹⁸⁸

Součástí každého podniku byl pracovní řád. Nejstarší dochovaný pracovní řád firmy Hirsch a Löwenbach je z 11. 11. 1903. V té době platila stále ještě 10. hodinová pracovní doba, pouze den před velkými svátky (Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky nebo Nový rok) byla pracovní doba snížena na 7 hodin. Součástí pracovního týdne byla i neděle, během které měli dělníci dovoleno navštívit ranní bohoslužbu a ihned poté se museli vrátit do práce. Pro srovnání máme i pracovní řád z 16. 1. 1922. Zde už je zkrácená pracovní doba na 8. hodin denně (zákon č. 91 /1918 o 8 hodinové pracovní době) a zcela volná je již neděle.¹⁸⁹

Během nacistické okupace se dostala továrna do područí nacistických Němců a Bedřich Löwenbach spolu se svojí rodinou byli transportováni do Osvětimi. Po druhé světové válce se nejprve vrátil zpátky do Hronova, tam mu byl veškerý přístup k jeho majetkům zakázán, a proto se rozhodl emigrovat do Ameriky.¹⁹⁰ V roce 1948 byla na základě zákona č. 114/1948 Sb. z 28. dubna 1948¹⁹¹ textilní továrna J. Löwenbacha znárodněna.¹⁹²

¹⁸⁶ SOKA NA, f. OÚN I., inv. č. 15/H – 95, kart. 102.

¹⁸⁷ Jindřich Löwenbach si nechává v roce 1931 postavit vilu od náhodské stavební firmy Goldschmid a Hartman (židovští inženýři) na pozemku čp. 937 v Purkyňově ulici v Náchodě. V roce 1932 byla cena vily s pozemky vyčíslena na 550 000Kč. Po roce 1945 byla budova využívána především pro veřejné účely (mateřská školka, penzion Oáza,...). Dnes slouží jako soukromá vila., více také viz Alena ČVTRTEČKOVÁ, c.d., s. 412.

¹⁸⁸ Andrea ČVTRTEČKOVÁ, c.d., s. 134.

¹⁸⁹ SOKA NA, f. OÚN I., inv. č. 15/H – 95, kart. 102.

¹⁹⁰ Andrea ČVTRTEČKOVÁ, c.d., s. 136.

¹⁹¹ Znárodněly se všechny podniky nad 50 zaměstnanců. Tento zákon postihl například i dalšího židovského továrníka Edmunda Picka a jeho závod.

¹⁹² Ladislav HLADKÝ, *Hronov a dějiny*, Náchod 1999, s. 46.

3.5. Podnikání rodiny Pickových

Rodina Pickova byla jedna z nejrozvětvenějších židovských rodin na Náchodsku. Jejich hlavním sídlem bylo město Náchod a to především Židovská ulice, Hronov a Velké Poříčí. Hlavní pracovní náplní se pro ně stal textilní průmysl, cizí jim ale nebylo ani lihovarnictví či průmysl chemický. Někteří členové rodiny Picků měli i lékařské či advokátní vzdělání.¹⁹³

Začátky textilního podnikání rodiny Picků se píší již od počátku 19. století. Mezi nejstarší textilní podnikatele, kteří se zrodili z této rozvětvené rodiny, byli například bratři Otto a Leopold Pickovi, kteří vlastnili v Náchodě malou tkalcovnu. Dalším byl Jakub Pick, který začínal jako maloobchodník a posléze se z něho stal velký továrník, jehož podnik se rozrostl až do mechanické tkalcovny, která byla postavena v 80. letech 19. století.¹⁹⁴

Jedním z největších továrníků textilního průmyslu na Náchodsku v 19. století, byl Izák Daniel Pick, který si založil svojí textilní továrnu na Babí, přesněji se jednalo o mechanickou přádelnu. Tato továrna se považuje za „*první skutečnou továrnu na území dnešního Náchoda*.“¹⁹⁵ Továrna byla vystavěna ve 2. polovině 19. století a ihned po jejím otevření se jí začalo výborně dařit. Během tří let zvýšila svůj počet vřeten na 8 000, tedy dvojnásobně od jejího založení. Na konci 60. let 19. století zaměstnával Pick ve své továrně přes 700 dělníků a nabízel tak mnoho pracovních pozic pro Náchodské obyvatele. Jak to mu ale osud chtěl, chod továrny neměl dlouhou životnost. Už v roce 1869 oznámil Izák Pick bankrot, kvůli jeho vysokým dluhům, které se vyšplhaly až do milionů zlatých. Oficiálně byla firma zavřena v roce 1871.¹⁹⁶ Důvodem zániku této továrny a takto vysokých dluhů byla hlavně lnářská krize, která vypukla v polovině 60. let 19. století, dalším důvodem bylo dlouhodobé neplacení hypotéky, kterou měl Pick u *Anglo-rakouské banky*. Po zániku továrny se Pick i se svojí rodinou odstěhovali a továrna zůstala v rukách věřitelů, kteří si mezi sebe rozdělili len, který v továrně ještě zůstal, a ze zbytků peněz se snažili zaplatit rozrušené dělníky.¹⁹⁷ Po

¹⁹³ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 440 – 460.

¹⁹⁴ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 54–55.

¹⁹⁵ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 176.

¹⁹⁶ Tamtéž., s. 176–177.

¹⁹⁷ Václav ŠPLÍCHAL a kol., c.d., s. 48.

několika letech zakoupili továrnu Felix a Richard Katzaovi a Ludvík Weiss a začali zde opět výrobu, tentokrát se zde zřídila přádelna na bavlnu.¹⁹⁸

Dalším velice významným textilním podnikatelem v rodině Picků byl Edmund Pick. Ten začínal jako ředitel mechanické tkalcovny bavlněného zboží firmy *Fröhlich a Pentlarz*, která měla své sídlo ve Velkém Poříčí. Posléze opouští tuto firmu a nechává si ve Velkém Poříčí postavit svoji vlastní mechanickou tkalcovnu. Její hlavní pracovní náplní bylo zpracovávání bavlněné a částečně také lněné příze. V roce 1932 dokonce zavedl výrobu hedvábných tkanin, která se považovala za luxusní tkaninu. V rámci své tkalcovny zřizuje i celodenní mateřskou školku pro děti svých zaměstnanců.¹⁹⁹

Svůj podnikatelský talent uplatňoval i v jiných odvětvích než byl jen textilní průmysl. Společně se svojí ženou zakládají v roce 1924 *Komanditní společnost pro výrobu radiotelegrafních a radiotelefonních zařízení RADIOPAX Edmund Pick a spol.* s hlavním sídlem v Praze a následně také s provozovnou v Hronově. Společně se svým bratrem Emilem Pickem založil v roce 1910 *Východočeskou továrnu na potraviny, v. o. s.* se sídlem v Čáslavi.²⁰⁰

Edmund Pick umírá 15. října 1936 ve Velkém Poříčí a jeho podniky zdědil syn Jan. Ten pokračuje v rodinné tradici textilního průmyslu a nechává přejmenovat otcovu tkalcovnu. Nový název zněl „*Edmund Pick, mechanická tkalcovna, šlichtovna a pletárna a výroba panského a dámského prádla ve Velkém Poříčí*“.²⁰¹

Na konec emigroval Jan Pick se svojí rodinou do Velké Británie. Po roce 1939 byl podnik na základě tzv. norimberských zákonů²⁰² „*převzatý do protektorátní legislativy a v roce 1941 prodán Majetkovým úřadem říšského protektora Němci Herbertu Juliu Schmiedtovi*“.²⁰³

Mezi další členy této rozvětvené rodiny, která z větší části obývala Židovskou ulici v Náchodě, můžeme zařadit Egona Picka, který šel v obchodnické sféře jiným směrem než jeho rodiče²⁰⁴ a začal obchodovat s papírem. Po skončení 2. světové války

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 55.

¹⁹⁹ Milan MYŠKA a kol., c.d., s. 338 – 339.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 338 – 339.

²⁰¹ Tamtéž, s. 338 – 339.

²⁰² Podle norimberských zákonů nesměl žádný Žid vlastnit soukromý podnik. Dochází k tzv. arizaci židovského majetku, tedy vyvlastnění majetku osob, které byly židovského původu a jeho převedení do rukou nežidovských správců a posléze majitelů.

²⁰³ Milan MYŠKA a kol., c.d., s. 338 – 339.

²⁰⁴ Jeho otec vlastnil obchod s látkami.

si v bývalé textilní továrně Eduarda Doctora zřídil velkoobchod, kde prodával papír. Po roce 1948 byl jeho podnik, jako většina dalších v Československé republice znárodněn a Egon Pick odešel žít a pracovat do Prahy, kde také umírá. Ani jemu se nevyhnuly hrůzy KT, ve kterém se dočkal osvobození a po válce společně s Rudolfem Beckem pomáhal Židům při přechodu přes Náchod do zahraničí.²⁰⁵

Velká část této velké rodiny zahynula v KT, ale jejich podnikatelské umění, které předváděli bezmála jedno století, zůstane v paměti Náchodského kraje napořád.

²⁰⁵ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 457–458.

4. ŽNO po roce 1938

Po roce 1938 se zásadně změnilo postavení a život židovského obyvatelstva nejen na našem území, ale i po celé Evropě. Vše začalo v březnu 1938 vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Během nacistické okupace se Židé stali terčem posměchu, krutosti a teroru. Nacisté chtěli tento národ vyhladit ze světa a vyklidit cestu jen pro čisté rasy - árijské, které podle nich měly převzít moc nad celým světem a nastolit zde pořádek.

Do začátku 2. světové války neexistoval žádný celkový soupis židovského obyvatelstva žijícího v Praze, který by obsahoval i seznam Židů nemožňáského vyznání. Krátce po vypuknutí 2. světové války začíná vznikat soupis veškerého židovského obyvatelstva na území Protektorátu Čechy a Morava. Od 22. září 1939 začala evidence Židů v rámci které se zjišťovalo: „*přesné jméno, adresa, stáří, pohlaví, víra a přibližná výše majetku*“.²⁰⁶ Veškeré informace se uschovaly na Ústředně pro židovské vystěhování a vše spravovala Židovská náboženská obec v Praze. Oznámení Židům, aby se dostavily na registraci, bylo zveřejněno v *Židovských listech*.²⁰⁷

Židovský majetek byl hlavním cílem pro nacisty.²⁰⁸ Odjakživa patřili Židé k bohatším občanům ve společnosti a jejich majetky se násobily. Jak už jsem poukázala v předcházejících kapitolách, před 1. republikou ale i během ní se řada židovských podnikatelů, ale i lékařů, právníků dokázala prosadit v české společnosti a získat tak cenné bohatství. Po nástupu Hanse Keila na místo vrchního německého komisaře v Náchodě v roce 1942 se začal arizovat židovský majetek i na Náchodsku. Po odsunu Židů v prosinci 1942 oznámil Keila obyvatelům Náchoda, že majetek ŽNO Náchod odkoupí pro potřeby německé školky. Stalo se tak v roce 1943, odkoupena byla „*synagoga, oba židovské hřbitovy, budova bývalé židovské školy a dům čp. 575 v Sokolské ulici*“.²⁰⁹ Ve většině případech se pak zabrané židovské budovy používaly jako skladiště pro nakradené věci po odsunutých Židech. Stejně tak tomu bylo i

²⁰⁶ Helena Krejčová – Jana SVOBODOVÁ – Anna HYNDŘÁKOVÁ, *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942 – Dokumenty*, Praha 1997, s. 174.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 174. Židovské listy vznikly v roce 1939 v původním německém názvu *Jüdisches Nachrichtenblatt*, jako informační tisk pro židovské obyvatelstvo na území Protektorátu Čechy a Morava. Jejich redakce byla součástí Židovské náboženské obce v Praze.

²⁰⁸ Marie MICHLOVÁ, *Protektorát aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012, s. 98.

²⁰⁹ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 81.

v Náchodské synagoze.²¹⁰ Některý svůj majetek si stihli Židé schovat u svých zbylých členů rodiny, přátel či sousedů. Jiří Kylar²¹¹ ve svých vzpomínkách uvedl, že si rodina jeho kamaráda Michala Krause před transportem schovala pár svých cenností s vidinou toho, že se za chvíli vrátí a vezmou si vše nazpět. To se ale nestala a pro věci si přišel Michal už sám.²¹²

Po podepsání Mnichovské dohody září 1938 začalo na našem území období, které nazýváme, jako *Druhá republika*. Československá republika přestala de facto existovat a místo ní byl na jaře 1939 zřízen *Protektorát Čechy a Morava*, který zde byl až do roku 1945. Dříve před vznikem Protektorátu byly v Německu vyhlášeny zákony, jejichž smysl byl namířen proti židovskému obyvatelstvu. Zákony byly pojmenovány jako *Norimberské*, podle místa, kde byly vyhlášeny. Norimberské zákony byly „*rasistické zákony nacistického Německa o říšském občanství a o ochraně německé cti a krve. Zbavily osoby, které nemohly prokázat tzv. árijský, tj. německý nebo druhově podobný, původ lidských práv.*“²¹³ Norimberské zákony začaly v Protektorátu Čechy a Morava platit v březnu 1939. Obsahovaly různá nařízení, kterými se muselo židovské obyvatelstvo řídit a ustanovily „*kdo je Žid, byl prováděn povinný soupis židovského majetku a postupně i jeho arizace*“.²¹⁴ Součástí nařízení, která se týkala hlavně běžného života Židů, byla i nařízení týkající se pracovních možností. Židé byli vyloučeni ze svých pracovních pozic, nesměli být součástí žádné z *veřejných institucí*. V Náchodě získalo pár židovských mužů práci u Františka Čecha, který pro ně zřídil dílnu, ve které „*vydlabávali jednoduché dřevěné masky.*“²¹⁵ Na nějaký čas bylo těmto mužům umožněno opět pracovat a aspoň na chvíli zapomněli na věci, které se děli okolo nich.

Počet Židů před válkou v Náchodě čítal kolem 290 osob. Převážně to byli členové rozvětvených podnikatelských rodin, kteří si založili na Náchodsku živnost. Například Lewithovi, Pickovi nebo Krausovi.²¹⁶ Díky transportům do koncentračních táborů se jejich počet značně zredukoval a do Náchoda se jich po válce vrátilo jen pár.

²¹⁰ Tamtéž, s. 81.

²¹¹ Jiří Kylar byl přítelem židovského chlapce Michala Krause. Pocházel z Nového Města nad Metují., více také viz Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 355.

²¹² Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 355.

²¹³ Radovan DRŽAN – Josef JUZA, *Holocaust Židů okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1939–1945*, Rychnov nad Kněžnou 1997, s. 34.

²¹⁴ Marie MICHLOVÁ, *Protektorát*, c.d., s. 99–100.

²¹⁵ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 91.

²¹⁶ Tamtéž, s. 80.

Úplně první transporty s Židy z protektorátu se uskutečnily na podzim 1939 z Moravské Ostravy a Frýdku Místku.²¹⁷ Transport židovského obyvatelstva se na Náchodsku uskutečnil 14. 12. 1942. Tímto transportem odjelo z města 220 osob. Nejprve byly odvezeny do Terezínského ghetta, následně byli pak přeživší převezeni do Osvětim-Birkenau. Z tohoto transportu se do Náchoda po skončení války vrátilo pouhých 15 osob.²¹⁸ Mezi nimi byl i Michal Kraus, který ze vzpomínek z věznění v ghettu Terezín a KT Osvětim-Birkenau sepsal po skončení války deník a po několika letech své vzpomínky přetvořil do knižní podoby. Ve svých zápiscích vzpomíná na trpké začátky v Terezíně a následně pak na život v Osvětimi. I on spolu s jeho rodinou byl mezi Židy z Náchoda, kteří byli deportováni v prosinci 1942.²¹⁹ Michal Kraus ale nebyl jediný rodák z Náchoda, který sepsal své vzpomínky z KT. Dalším kdo tak udělal, byl Rudolf Beck, který sepsal své vzpomínky pro svojí dceru a svojí knihou se tak snažil odpovědět na její otázku: „*Co to máš, táto, napísáno na ruce, proč si to neumyješ?*“.²²⁰

V rámci nového nařízení, které vydal říšský protektor v březnu 1940, se v Čechách a na Moravě začaly rušit židovské náboženské obce a veškerá starostlivost přešla na ŽNO v Praze. Ta byla ponechána jako „*jediná organizační forma Židovstva v Protektorátu Čechy a Morava*“.²²¹ Zároveň také vzniká Ústředna pro židovské vystěhování, jejímž hlavním úkolem bylo organizované vystěhování Židů. Sloužila jako nejvyšší správní orgán pro židovské obyvatelstvo. Jakékoliv stížnosti nebo dotazy měli Židé vyřizovat na této ústředně. Z počátku sloužila pouze pro Prahu, po čase se její pravomoc rozšířila i na Ostravu a Brno. Od roku 1940 se její moc dostala do všech koutů protektorátu. Ústředna se také zabývala židovským majetkem, který po deportaci jejich majitelů, evidovala a spravovala. Pravomocně byla podřízena říšskému protektorovi.²²²

Ještě před vypuknutím 2. světové války mohli Židé emigrovat do zahraničí. Znamenalo to ale nechat zde svůj majetek, přesněji „*čtvrtinu majetku, což byla tzv.*

²¹⁷ Radovan DRŽAN – Josef JUZA, Holocaust, c.d., s. 35. Tyto transporty ale nemířily do KT, ale byly vyslány jako pracovní do Polska, kde měli dovezení muži vybudovat tábor pro další transporty.

²¹⁸ Lýdia BAŠTECKÁ a kol., c.d., s. 239.

²¹⁹ Po skončení války se vrátil Michal Kraus do Náchoda, kde žil u svých příbuzných. Po roce 1948 se rozhodl odjet do zahraničí a usadil se ve Spojených státech, kde vystudoval vysokou školu a stal se architektem. Zde žije společně s jeho rodinou do dnes., více také viz Alena ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 358–359.

²²⁰ Rudolf BECK, *Vzpomínky pro mojí dceru*, Náchod 1995, s. 7.

²²¹ Helena Krejčová – Jana SVOBODOVÁ – Anna HYNDŘÁKOVÁ, Židé, c.d., s. 353–354.

²²² Tamtéž, s. 8–9.

vystěhovalecká daň“ s čímž se ne všichni dokázali smířit a raději v zemi zůstali a doufali, že nakonec vše dobře dopadne.²²³ Emigrace se týkala hlavně dospělých osob. Židovské děti našly svého zachránce v Nicholasi Wintonovi. Jemu vděčí 669 převážně židovských dětí z Protektorátu Čechy a Morava za záchranu svého života. Mezi zachráněnými dětmi byl i Jiří Bauer, rodák z Náchoda. Do transportu do Anglie nastoupil v srpnu 1939. Bohužel ale jeho život netrval dlouho. Zemřel v roce 1944 jako pilot 310. československé stíhací perutě při operační misi.²²⁴

V rámci nařízení proti židovskému obyvatelstvu během nacistické okupace, bylo Židům zakázáno jakkoliv zacházet se svými podniky a obchody. Najednou ve svém vlastním vybudovaném majetku neměli žádné slovo. Veškeré židovské podniky pak byly zabráný a ve velké většině předány německým správcům, kteří se o ně dále starali.²²⁵ Na Náchodsku tomu bylo také tak. Firma Bedřicha Löwenbacha, která se nacházela ve Velkém Poříčí, byla tímto způsobem převedena do německého područí.²²⁶

Před 2. světovou válkou žilo v Československé republice 118 310 Židů.²²⁷ V průběhu protektorátu zemřelo „8 210 židovských osob a narodilo se 637 židovských dětí.“²²⁸ Ke konci války se čísla zmenšovala. V roce 1943 se na území Protektorátu Čechy a Morava nacházelo pouhých 15 550 Židů.²²⁹

Po druhé světové válce se chod ŽNO Náchod již neobnovil, přesto se ale novým starostou obce stal Rudolf Beck, který jako jeden z mála přežil krutosti KT a byl osvobozen. Funkci starosty ŽNO zastával od roku 1947. Kromě starostování byl i řádně zaměstnán v továrně Jana Picka. I přes všechny tyto aktivity se snažil pomáhat Židům, kteří v letech 1947–1949 procházeli přes Náchod z východu²³⁰ a snažili se dostat převážně do Palestiny. Rudolf Beck společně ještě s dalšími dobrovolníky organizoval

²²³ Marie MICHLOVÁ, c.d., s. 98–99.

²²⁴ Alena ČTVRTEČKOVÁ – Václav SÁDLO, c.d., s. 101.

²²⁵ Radovan DRŽAN – Josef JUZA, c.d., s. 35.

²²⁶ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 136.

²²⁷ Helena Krejčová – Jana SVOBODOVÁ – Anna HYNDŘÁKOVÁ, c.d., s. 291.

²²⁸ Radovan DRŽAN – Josef JUZA, c.d., s. 35. Tyto údaje se týkají židovských osob, které zemřeli v protektorátu a nebyly v Terezíně ani v jiném ghettu či KT.

²²⁹ Miroslav KÁRNÝ, „Konečné řešení“: genocida českých Židů v německé protektorátní politice, Praha 1991, s. 19.

²³⁰ Tento přechod Židů přes Náchod není až tak znám, přitom se udává, že v těchto letech přešlo přes Náchod několik tisíc osob a v určitém období během roku 1946 bylo z Náchoda dokonce vypravováno 600 Židů za den. Na pomoc s organizací těchto transportů se podílel i Český červený kříž a další různé nadační spolky.

transporty a pomáhal těmto Židům s hledáním ubytování a dalších potřeb, které byly v danou chvíli nutně potřeba.²³¹

²³¹ Andrea ČTVRTEČKOVÁ, c.d., s. 200.

Závěr

V této bakalářské práci jsem se zaměřila na působení židovského obyvatelstva na Náchodsku. Především jsem se soustředila na ŽNO Náchod a snažila se, co nejlépe zmapovat její vývoj a chod v rámci mého stanoveného časového úseku. Svoji práci jsem si časově vymezila na období od počátku 20. století do roku 1939, ve kterém se podle mě na Náchodsku nejvíce prokázal vliv Židů a jeho přínos v podnikatelské, společenské ale i politické sféře. V první části mé práce se věnuji především postavení židovského obyvatelstva ve společnosti a vztahu mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem na Náchodsku. Židé se už v 19. století více přiklíněli k německé kultuře než k té české. Bylo to způsobeno hlavně jejich nákloností k politice císaře Josefa II, který Židům vrátil zpátky svá privilegia a také jazykovou bariérou, jelikož židovské obyvatelstvo mluvilo převážně německy. Na počátku 20. století právě kvůli jazykové rozlišnosti vznikají na Náchodsku nejčastěji spory mezi židovským a nežidovským obyvatelstvem. Nesmíme ale všechny Židy měřit jedním metrem. Někteří se snažili vmísit do české kultury a zapojovat se tak do kulturního dění. K tomu, abych co nejlépe popsala danou atmosféru, jsem využívala i poznatků a událostí z jiných židovských náboženských obcí a snažila se je porovnat s těmi na Náchodsku a poukázat tak na dané dění a atmosféru, která zde panovala.

V další kapitole a jejích podkapitolách se přímo zaměřuji na historii ŽNO Náchod a na její vnitřní chod. V rámci historie jsem uvedla ty nejdůležitější okamžiky, které se zapsaly do dějin židovského obyvatelstva na našem území a které souvisely i se vznikem samotných židovských náboženských obcí. Týkalo se to hlavně různých nařízení a dekretů, které zamezovaly Židům svobodně působit a rozvíjet se. Mezi ta nejdůležitější nařízení jsem zařadila *Statuta Judaeorum* nebo nařízení a výnosy stanovené císařem Josef II. V rámci vnitřního chodu ŽNO jsem popsala rozvrstvení moci a rozdělení funkcí a jejich uplatnění v chodu. Samospráva to není jen ŽNO, naopak, jsou i další součásti, které vycházejí ze ŽNO a přispívají tak k samotnému chodu. Nedílnou součástí jsou i organizace, které sem spadají. Ve své práci do nich zařazuji Židovskou školu, která v Náchodě sice nefungovala dlouho, ale za dobu svého působení si stačila vytvořit jméno a vliv ve městě, protože sem nedocházely jen židovské děti, ale i děti z křesťanských rodin, jejichž rodiče chtěli, aby uměly plynně

německy a to jim právě Židovská škola nabízela. Další organizací byla chevra kadiša, která zašitovala náboženské rituály a pohřební zvyklosti a starala se i o chod židovských hřbitovů v Náchodě, o kterých jsem se zmiňovala v další podkapitole. ŽNO Náchod vlastnila dva židovské hřbitovy – Starý a Nový, které byly během druhé světové války zničeny a kamenné náhrobky byly použity jako stavební materiál.

V předposledních kapitolách se zabývám podnikatelským vývojem Židů na Náchodsku a zaměřuju se na čtyři největší židovské podniky a s nimi spojené čtyři židovské rodiny, patřící mezi jedny z nejvlivnějších v rámci ŽNO, které svým postavením zasahovaly i do politiky města Náchoda. Podniky, kterým jsem se věnovala nejvíce, jsou *Mautnerovy textilní závody a. s.*, *Mechanická tkalcovna Eduard Doctor*, *Firma Hirsch a Löwenbach mechanická tkalcovna lněného a bavlněného zboží v Hronově*. Jako poslední jsem ve své práci zmínila rozvětvenou rodinu Picků, která svým podnikáním zasahovala do vícero odvětví. Na Náchodsku se nejvíce rozvinul textilní průmysl, na který se převážně soustředilo i zdejší židovské obyvatelstvo a díky svým schopnostem vybudovalo velké společnosti, které dobyly nejen naši republiku, ale dostaly se i do Evropy. Nejsou to ale jen tyto rodiny, které se podílely na rozvoji obchodu a průmyslu na Náchodsku. Převážná část židovských rodin na Náchodsku taktéž, i když třeba menší měrou, zasahovala do těchto odvětví jako například Schur nebo Goldschmid. O těch jsem se ve své práci zmínila alespoň okrajově.

Poslední kapitola se zaměřuje na období po roce 1938. Období, kdy si Židé procházejí temnými časy a stávají se z nich pouhé loutky vyšší moci. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava začínají v roce 1939 platit Norimberské zákony, které nařizují Židům, jak smějí v protektorátu žít a jak se smějí chovat. Navracíme se tedy do středověku a raného novověku, kdy byli Židé omezováni taktéž pravidly. Období druhé světové války zasáhlo nejvíce lidstvo svým nelidským přístupem k židovskému obyvatelstvu po celé Evropě a způsobem, jakým s nimi bylo zacházeno. Tyto události se týkaly i Židů na Náchodsku a jako velká většina židovského obyvatelstva, i oni byli deportováni do koncentračních táborů. Díky vzpomínkám přeživších a jejich příbuzných, jsem mohla dát dohromady alespoň základní informace o těchto událostech a mohla se zaměřit i na dobu po druhé světové válce, kdy se do Náchoda vrátila pouhá hrstka přeživších Židů, kteří zde buď zůstali, nebo emigrovali do zahraničí.

Díky archivním pramenům jsem tak mohla vyhledat osoby, které zastávaly post starosty a rabína v ŽNO a vytvořit tak chronologický sled, jak po sobě do těchto funkcí nastupovaly. V rámci svých sond do chodu ŽNO jsem se setkávala i s některými nesrovnalostmi, nejčastěji v datech událostí. Zde jsem se snažila vždy podle více stejných odpovědí, najít správné informace, což se mi podle mého názoru povedlo.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Státní okresní archiv Náchod:

Okresní úřad Náchod I.

Pamětní knihy města Náchoda

Kronika města Hronova

Archiv Židovského muzea v Praze

Židovská náboženská obec Náchod

Státní oblastní archiv v Zámrsku

Mautnerovy textilní závody, a. s. Praha

Literatura

BAŠTECKÁ, Lýdia a kol., *Náchod*, Praha 2004.

BECK, Rudolf, *Vzpomínky pro moji dceru*, Náchod 1995.

ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 až 1938*, Praha-Litomyšl 2013.

ČAPKOVÁ, Kateřina, *Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepcce v prvorepublikovém Československu*, In. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003, s. 65–76.

ČERMÁKOVÁ, Radka, *Československá republika – nový stát ve střední Evropě a Židé*, In. *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*, Praha 2003, s. 9–20.

ČERNIKOVSKÝ, Petr, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15. - 17. století*, In. *Zpravodaj historického klubu 15, č. 1*, Praha 2004, s. 51–62.

ČTVRTEČKOVÁ, Alena *Židovské hřbitovy v Náchodě*, In. *Stopami dějin Náchodska 9*, Náchod 2003, s. 209–223.

ČTVRTEČKOVÁ, Alena – SÁDLO, Václav, *Náchod za protektorátu*, Náchod 2012.

ČTVRTEČKOVÁ, Andrea, *Osudy židovských rodin z Náchodska 1938 – 1945*, Liberec 2010.

DRŽAN, Radovan – JUZA, Josef, *Holocaust Židů okresu Rychnov nad Kněžnou v letech 1939–1945*, Rychnov nad Kněžnou 1997.

FIEDLER, Jiří a kol., *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*, Praha 1991.

HLADKÝ, Ladislav, *Hronov a dějiny*, Náchod 1999.

HRAŠE, Jan Karel, *Dějiny Náchoda 1620–1740*, Náchod 1994.

KÁRNÝ, Miroslav, *„Konečné řešení“: genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991.

- KOŘALKA, Jiří, *Národní identita Židů v českých zemích 1848–1918 mezi němectvím, češstvím a sionismem*, In. Sborník příspěvků - Židé v české a polské občanské společnosti, Praha 1999, s. 9–26.
- KREJČOVÁ, Helena – SVOBODOVÁ, Jana – HYNDRÁKOVÁ, Anna, *Židé v protektorátu: Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942 – Dokumenty*, Praha 1997.
- LESÁK, Vladimír a kol., *Lidé kolem bavlny*, Hradec Králové 1966.
- MACHÁT, František, *Židé v Náchodě: Příspěvek k dějinám města v XVII. a XVIII.stol.*, Náchod 1926.
- MALÝ, Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2010.
- MĚCHÝŘ, Jan, *České národní menšinové školství v Čechách 1867–1914*, In. Sborník k problematice multietnicity, Praha 1996, s. 67–84.
- MICHLOVÁ, Marie, *Protektorát aneb česká každodennost 1939–1945*, Řitka 2012.
- MYŠKA, Milan a kol., *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*, Ostrava 2003.
- NEWMAN, Ja‘akov, SIVAN, Gavri‘el, *Judaismus od A do Z*, Praha 2009.
- PĚKNÝ, Tomáš, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 1993.
- ROZKOŠNÁ, Blanka – JAKUBEC, Pavel, *Židovské památky Čech: historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004.
- SOUKUPOVÁ, Blanka, *Češi-židé. K identitě českožidovského hnutí 1918–1926*, In. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech, Praha 2003, s. 113–126.
- STEINOVÁ, Iva, *Židovské náhrobky – umění symbolů*, In. Maskil č. 8, Praha 2009, s. 4–6.
- ŠAFÁŘ, Oldřich, *Židé v Náchodě – výstava k 50. výročí náchodských Židů do koncentračních táborů*, Náchod 1992.
- ŠKVORECKÝ, Josef, *Sedmihlavený svícen*, Praha 1965.

ŠPLÍCHAL, Václav a kol., *Historie a současnost podnikání na Náchodsku*, Žehušice 2012.

VAŠATA, Ondřej, *Max Lederer a kulturní život české menšiny v Trutnově*, In. Sborníček Muzeum v Podkrkonoší Trutnov 3, Trutnov 2004, s. 28–43.

YEGAR, Moshe, *Československo, sionismus, Izrael*, Praha 1997.

Online zdroje:

Plenární sněm: ČBK – plenární sněm Katolické církve v ČR, dostupné online (http://snem.cirkev.cz/download/Scitani_1921-1930.htm),
http://snem.cirkev.cz/download/Scitani_1921-1930.htm, citováno 26. 6. 2017.

Seznam příloh

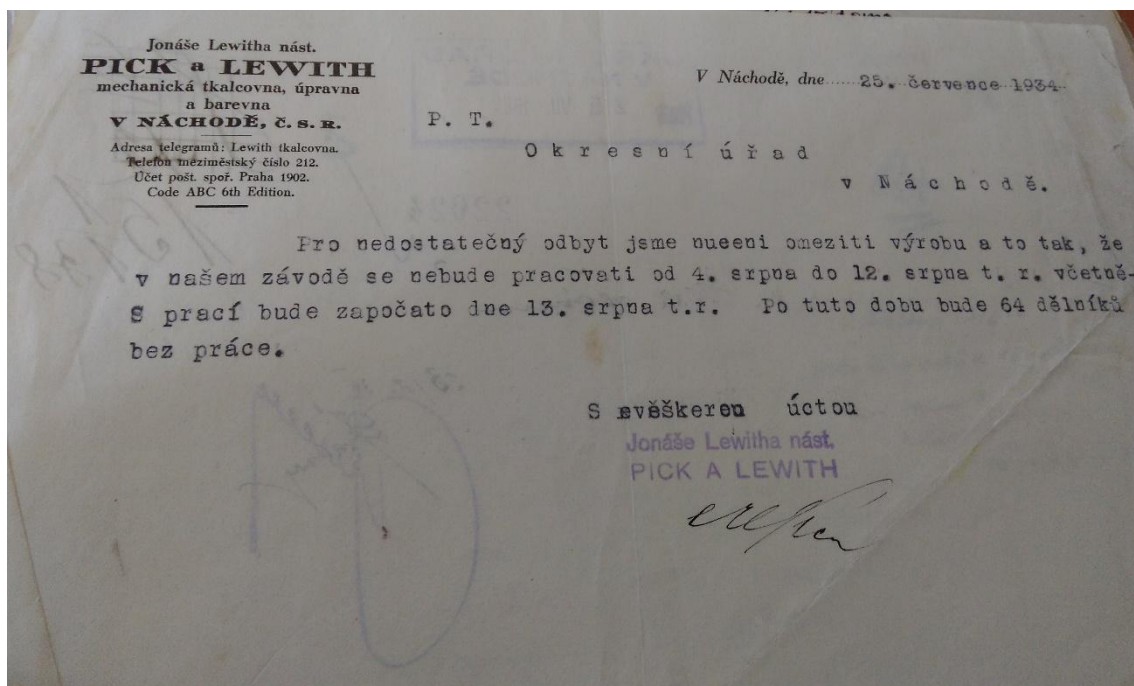
Obr. č. 1 - *Dopis z firmy Pick a Lewith, SOkA Náchod*

Obr. č. 2 - *Hlavičkový papír firmy Jakuba Bondyho, SOkA Náchod*

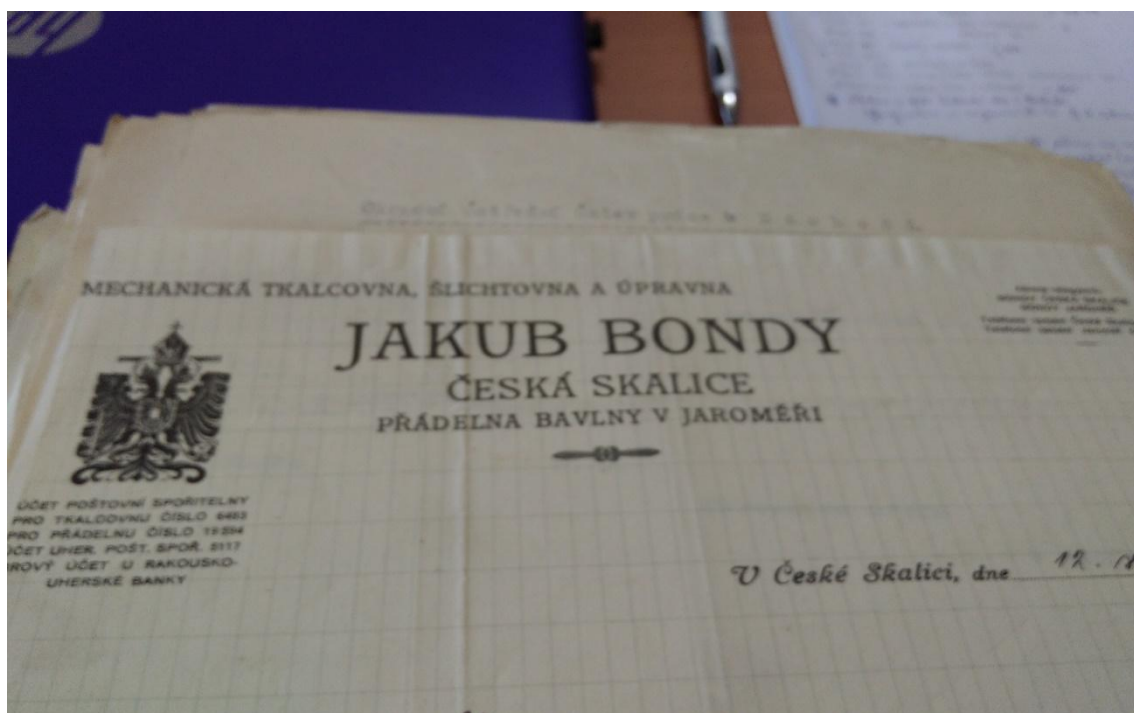
Obr. č. 3 - *Oběžník – vyjádření se Zemské správy politické k žádosti rabínů z Čech, Moravy a Slezska o získání státní finanční podpory, SOkA Náchod*

Obr. č. 4 - – *Dotazník o hmotných poměrech rabínů a ostatních funkcionářů židovské obce náboženské z 26. června 1925, SOkA Náchod*

Přílohy

Obr. č. 1 – Dopis z firmy Pick a Lewith, SOkA Náchod

Obr. č. 2 – Hlavičkový papír firmy Jakuba Bondyho, SOkA Náchod

